VREREA

III
2-3

VREREA

PROBLEMA BAZINULUI DUNĂREAN, PROBLEMA EUROPEI

de **Virgil Birou**

In al treilea an de criză cercurile economice şi financiare au ajuns la concluzia unanimă, că dintre toate regiunile Europei, bazinul dunărean suferă mai mult sub presiunea sufocantă a crizei. Constatarea pare paradoxală la prima vedere, pentrucă tocmai bazinul dunărean este cea mai bogată parte a continentului. Fertilitatea neîntrecută a solului, bogăţia în animale, industriile puternice creiate pe lângă intreprinderile miniere, uriaşele zăcăminte de petrol şi sare, imensele rezerve forestiere, toate fac dovada bogăţiei bazinului. Şi totuşi Austria, Ungaria şi Bulgaria, nu-şi mai plătesc datoriile de câţiva ani, România şi Jugoslavia sunt pe prag de a nu mai putea plăti, iar Cehoslovacia şi Polonia nu mai ştiu ce să facă cu şomerii, al căror număr creşte zi de zi. A cerceta cauzele acestei anomalii şi a stabili unele criterii, după cari trebuieşte privită criza cu origina şi evoluţia ei în aceste state, ne pare de foarte mare importanţă şi cea mai mare parte a cercetărilor prezente tinde să demonstreze că criza bazinului dunărean este criza continentului european, iar soluţionarea ei este soluţionarea crizei Europei şi prin aceasta a lumei întregi. Cercurile economice europene s'au convins deja despre aceasta şi de doi ani încoace nu a fost convorbire, nu a fost conferinţă economică, nu a fost pact în care să nu se fi atins problema statelor dunărene. S'au elaborat şi se elaborează planuri de refacere, se fac propuneri, se încheie chiar tratate economice comerciale, dar situaţia, nu numai că nu se schimbă, dar se înrăutăţeşte zi de zi. Să ne amintim numai faptul petrecut acum câteva zile: Austria a interzis importul de vite din România, iar ca răspuns România a oprit importul tuturor mărfurilor austriace.

Problema este şi de o vastă complexitate, şi prezintă atât de diferite aspecte încât chiar şi cea mai mare bunăvoinţă şi cea mai mare conciliantă din partea tuturor statelor europene, numai cu greu ar putea-o rezolva. In studiul de faţă vom căuta să aruncăm puţină lumină asupra diferitelor aspecte ce le prezintă, cer-

cetând situația specială a fiecărei țări din bazin, relațiile dintre ele și apoi relațiile ce le leagă de restul Europei. Vom insista în mod special asupra Austriei căci multe din cele ce se referă la situația ei, se pot aplica în măsură mai mică sau mai mare, și situației celorlalte state dunărene.

•

Dintre toate țările bazinului în Austria bântuie criza cea mai puternică. La o populație de 6 mil. jumătate Austria are un număr de șomeri de cca 400.000, ceace face peste 6%. Un procent, care față de 10%-al Germaniei și 12½ %-al Statelor Unite, nici nu este așa de mare. Afară de acea Statistica economică a „Institutului austriac pentru cercetări de conjunctură" arată, că luând pentru intervalul 1923—1930 media prețurilor alimentelor consumate drept 100, — la mijlocul anului trecut această medie s'a ridicat la 107, iar cota cumpărăturilor de ghete și altor obiecte casnice s'a ridicat la 102. Cota îmbrăcămintei a scăzut cu 25%, a industriei hoteliere (cafenele cofetării, etc,) cu 30%. Reclama făcută prin ziare a scăzut cu 6%' Cifrele par a fi o sfidare a crizei dar își au explicarea în faptul, că lefurile celor cari au rămas în lucru nu au fost reduse, iar prețurile alimentelor s'au urcat la 109 în 1932 și la 115 în 1933.

Nescăderea lefurilor poate fi privită cu ochi buni în interior de cei rămași în serviciu, dar micșorează exportul și influențează astfel indirect creșterea șomajului. Efectele dezastruoase ale crizei se resimt mai tare în industria ferului și a oțelului: In Austria de 2 ani nu mai funcționează nici un furnal inalt, producția minereurilor de fer a scăzut la 32% în 1932, la 22% în 1933, iar producția ferului brut la 8%, a oțelului la 15% !

Industriile textile, de furnir, de celuloză și de pielărie până la finea anului 1932, au lucrat aproximativ cu aceiași intensitate ca și în perioada 1927—1930. In 1933 însă activitatea lor a început să scadă vertiginos, de oarece magazinele și depozitele fabricelor s'au umplut cu produse în mod înspăimântător, iar debușee nu s'au mai găsit pentru mărfuri nicăiri. Exportul a scăzut la 68% în 1932 și la 43% în 1933, fabricele sa'u văzut silite de odată să-și închidă porțile, iar ca rezultat am înregistrat evenimentele sângeroase din iarnă când muncitorimea infometată a căutat să-și schimbe soarta prin violență. Este de mirare chiar, că revolta a întârziat atât. Dar nicăeri asistența socială nu este desvoltată în așa măsură ca în Austria. Toate guvernele social-democrate de după răsboiu au căutat în toate chipurile să imbunătățească soarta muncitorilor, din dările impuse asupra clădirilor s'au construit 65.000 de locuințe pentru proletari, iar chiria locuințelor abia reprezintă cheltuielile de întreținere. Cele mai impozante așezăminte muncitorești, — au fost numai căci în răscoala din Februarie au fost rase depe fața pământului cu tunurile, — așezământul Goethe și așezământul Carol Marx. Acesta din urmă a fost terminat abia în anul

1930 şi a costat 640 miloane lei. A adăpostit în el peste 6000 de oameni, care acum au rămas pe drumuri.

Afară de aceasta muncitorii rămaşi fără lucru primesc ajutor bănesc dela stat timp de 2 ani de zile. In relaţii vieneze ajutorul nu e mare (circa 1500 lei pe lună), însă este suficient ca proletarul să-şi ducă viaţa de azi pe mâine. Tristă este însă soarta şomerilor, cărora li-s'a epuizat ajutorul. Pe unii îi susţin soţiile — dacă întâmplător au de lucru — cei mai mulţi *trăiesc cum pot.* Şi acest *trăiesc cum pot* este îngrozitor. Inseamnă cerşit, furat, foamete, mizerie neagră . . . . Aceasta este soarta a 75% dintre şomeri. In special minerii şi lucrătorii din industria grea suferă, căci ei trebuie să cumpere pe bani gata toate cele necesare vieţei. Ţărănimea austriacă nu duce aceiaşi mizerie, căci tot mai are alimente strict necesare, dar o impovărează dările şi datoriile, pe cari din produsele, „câmpiilor" lor atârnate de coastele dealurilor nu le poate plăti. Grea mizerie duc şi clasele dela oraşe. Peste 75% din orăşeni au fost proletarizaţi şi numai o lege specială a oprit să nu fie evacuaţi din locuinţe.

In Viena azi numai speculanţii trăiesc bine. Săptămânal se înregistrează circa 25 de falimente şi se înregistrează 55 de întreprinderi noui. Iar mutaţii cu diminuări de capital se petrec circa 100 pe săptămână. Cifrele aceastea sunt foarte concludente . . . .

Multe din anomaliile situaţiei economice ale Austriei se explică prin situaţia valutară a ei. Banca Naţională austriacă dispune de un fond de 193 milioane schillingi aur şi valute străine pentru acoperirea unui plafon de 966 milioane sch. Acoperirea nominală ar fi circa 18%. Insă din cele 193 de milioane, 100 milioane sunt împrumutate dela banca Angliei, iar 90 de milioane dela Banca Compensaţiilor Internaţionale, aşa că în realitate Banca Austriei nu dispune decât de 3 mil. sch. aur, ceace reprezintă o acoperire reală de 0,3%. Desigur un nou record mondial „în jos".

Ca să-şi menţină valuta Austria a imprumutat 190 milioane sch. pe termen scurt. Nu de mult Societatea Naţiunilor — adică Franţa — i-a mai acordat un împrumut de 250 mil. sch. pe termen de 20 ani. Din această sumă cu 190 milioane a trebuit să-şi achite imprumuturile de termen scurt mai sus amintite, iar din cele 60 milioane ce-i mai rămân, trebuie să satisfacă obligaţiunile de termen scurt faţă de Italia şi alte ţări, obligaţiuni stipulate de Convenţia Stillhalte. Creditul Societăţii Naţiunilor, în fond, înseamnă convertirea datoriei pe termen scurt într'una cu termen lung. Pentru această convertire Franţa a pretins, ca Austria să renunţe timp de 20 ani la tendinţele de unire cu Germania şi să se supună unui control al Societăţii Naţiunilor. In acest gest al Franţei — ca în toate imixtiunile ei de orice fel, în bazinul Dunărean — este vădită precăderea, ce o dă politicei faţă de economie, când e vorba de a câştiga o armă în plus faţă de Germania.

Momentan Austria este în situaţia fericită a falitului, pe care creditorii se întrec să-l menţină în viaţă, având speranţa ca într'o

zi tot își vor recăpăta banii. Căci dacă i-ar cere acum, s'ar alege pur și simplu cu un refuz. Iar Austria are la activ o splendidă serie de falimente . . .

O ușurare momentană i-ar aduce Austriei o devalorizare a schilingului cu circa 35—40%, i-ar mări considerabil transportul și i-ar ameliora sensibil balanța comercială. Dar politica economică austriacă pare a lucra tocmai contrar, cel puțin așa reese din răsboiul vamal început cu România și în timpul cel mai recent și cu Cehoslovacia; și aceasta își are tâlcul său. Austria totdeauna a fost un stat parazit. Lungi secole dearândul a trăit din ce a putut stoarce din provinciile, cari odinioară formau „măreţul imperiu Austro-Ungar." Și le-a stors cu cea mai mare conștiinciozitate până la ultima vlagă. Istoria Boemiei, Galiției, Bucovinei t etc. dar mai cu seamă a Ungariei, o dovedesc suficient. Dar azi toate s'au sfârșit, răsboiul mondial a făcut ca „Marea Putere" Ausro-Ungară să explodeze în 7 părți și vienezul inbuibat de tributul luat pe gratis dela provinciile vazale și moleșit de dulcegăria valsului și a unei vieți frivole, cu conducători cari nu se pricepeau decât la specularea tuturor situațiilor, s'a trezit deodată singur, prins în angrenajul brutal al luptei pentru existență, avizat numai la mijloacele și puterile sale. Urmașă a celui mai impotent stat de pe suprafața pământului, Austria la un moment dat părea că se cufundă. Dar cu ajutorul Aliaților și a Misiunei Americane a scăpat de moartea de foame și prin oblăduirea și cu concursul moral, dar mai cu seamă material al Societății Națiunilor și-a înfiripat o viață de stat independent. Franței îi trebuia un tampon contra tendințelor Germaniei spre Est, și contra tendințelor Italiei spre Nord.

Dar visurile de mare imperiu Austriei nu i-au trecut. Tendința de a se alipi Germaniei și încercările de restaurare ale Habsburgilor o dovedesc. Cea dintâiu a fost zădarnicită de Franța, cea de a doua s'a isbit brusc de atitudinea hotărâtă a Micei Ințelegeri, în special de împotrivirea României și Cehoslovaciei. Pe de altă parte forurile politice și economice oficioase ale Austriei susțin și propagă teza, că în Bazinul Dunărean criza se datorește exclusiv împărțirei imperiului Habsburgic. „Inainte de răsboi, afirmă ei, cele 7 state succesoare formau un teritoriu comercial unic, fără taxe vamale, fără atâtea impozite și cu comerț absolut liber. Imperiul se susținea aproape singur; având toate elementele agricole și industriale în cantitate suficientă el trăia într'un echilibru aproape perfect, iar populația trăia la un nivel de viață superior. După răsboiu însă toate țările succesoare au activitat pentru autarhie, complectându-și elementele, ce le lipseau. Țările industriale au început să facă agricultură iar cele agrare s'au industrializat. In aceiași vreme au ridicat și barierele vamale, apoi pe cele valutare, ca în fine să ajungă la situația precară de azi. Soluția ar fi deci: să se ridice barierele vamale, să se formeze o uniune vamală, între Austria și Cehoslovacia, ca țări industriale pe de o parte, și România, Ungaria, Iugoslavia și Bulgaria ca țări agrare pe de altă parte,

şi deoarece piaţa austriacă şi cehoslovacă nu pot absorbi singure toate produsele agrare exportabile ale ţărilor agrare alipite, mai trebuesc luate în Uniune şi Germania şi Italia."

Aşa spun cercurile conducătoare ale Austriei!

Cu alte cuvinte „Mitteleuropa Rediviva", în care Viena ar fi centrul cel mai important al tranzacţiunilor şi al schimbului. Astfel şi-ar continua rolul de parazit, beneficiară a sudoarei ţăranului român şi ungur şi al trudei muncitorului german.

Numai că realitatea este cu totul alta Echilibrul aproape perfect al fostului imperiu inseamnă cinci falimente celebre in decursul secolului trecut, ba într'un timp Londra şi Amsterdam au exclus dela bursele lor obligaţiunile de stat austriace (1868) şi până la prăbuşirea monarhiei Austria nu a mai putut obţine bani din străinetate decât prin emisiunea unor noui obligaţiuni de 4%, neimpozabile şi cu restricţia că amortizări, dobânzi şi capital să se plătească exclusiv în aur. In ceace priveşte standardul de viaţă înalt al monarhiei este suficient să amintim, că înainte de răsboiu după Italia, monarhia a dat cel mai mare contingent de emigranţi în Statele Unite şi Franţa. Afară de aceea cercetările făcute de „International Bureau of. Economic Rezearch" din America arată clar, că dintre toate statele industriale, (Franţa, Anglia, Germania, Austria şi Statele Unite,) în intervalul dela 1866 la 1925 singură Austria a avut mai mulţi ani de depresiune, decât de prosperitate. In Statele Unite, unde crizele au fost destul de dese, fiind provocate de concurenţa trusturilor mari şi de maşinizare mai mare ca în alte ţări, la 10 ani de depresiune revin 15 ani de prosperitate, în vreme ce în Austro-Ungaria, în intervalul amintit, la 10 ani de depresiune revin abia 7 ani de prosperitate.

Iată deci cum cade dela sine afirmaţia economiştilor austriaci, că criza bazinului dunărean ar fi cauzată de împărţirea imperiului habsburgic. Impărţirea a putut eventual să o agraveze, dar nici decum să o provoace. O uniune vamală în felul conceput de ei le-ar conveni de minune, căci dela o Uniune vamală la revizuirea tratatelor de pace şi la Mittel-Europa nu ar fi decât un pas.

*

Economiceşte, fără îndoială, cel mai puternic stat din grupul dunărean este statul Cehoslovac. Popor luminat şi harnic, cu conducători serioşi şi conştii de misiunea importantă, ce li-s'a încredinţat şi având frunte pe preşedintele Thomas Garrigue Masaryk, Cehoslovacii şi-au consolidat poziţia economică în aşa măsură, că pot face faţă concurenţei oricărui stat exportator în bazin. In Cehoslovacia câmpiile de grâu alternează aproape regulat cu instalaţiile industriale, iar echilibrul dintre agricultură şi industrie este aproape perfect: 39% din populaţie lucrează la câmp, 33% în industrie, iar restul la alte profesiuni. In scurtul interval, dela înfiinţarea statului cehoslovac până azi, şi-au desvoltat toate ramurile de ac-

tivitate economică până la acel nivel, încât nu sunt avizate decât la un import minim. In vreme ce în primii ani de după război Cehoslovacia importa din bazin 80% din cerealele necesare, azi acest import abia mai face 30%. In acel timp se importa din România aproape 90% din animale domestice, azi acest import se reduce la câteva zeci de viţei şi câteva sute de porci graşi pe lună şi aceasta numai după repetate intervenţii; în aşa măsură şi-a desvoltat creşterea vitelor. Şi pe drept cuvânt, coastele Slovaciei nu pot produce, decât puţină secară şi cartofi, a căror cultivare formează sursa principală de venit a slovacilor. In schimb însă prezintă livezi de păşunat minunat. Ministerul agriculturii nu a stat mult pe gânduri, ci a înproprietărit pe slovacii lipiţi pământului de sărăcie, cu vite cornute de soi, dându-le astfel un isvor de câştig foarte însemnat şi mărind bogăţia naţională. La fel a procedat în mai toate ramurile de producţie şi toate articolele pe cari le-au putut fabrica în ţară, le-au boicotat pe pieţele străine. Metoda aceasta însă este numai de jumătate bună, căci este reversibilă. Şi statele vecine, văzând auto-izolarea Cehoslovaciei, au procedat la fel.

In perioada dela 1918—1926, Austria importa din Cehoslovacia cca. 88% din consumaţia sa de zahăr. Azi numai importă nici 5%. iar în România importul zahărului cehoslovac este complect interzis. Uriaşe culturi de sfeclă de zahăr rămân neutilizate, căci pieţele de desfacere ale zahărului cehoslovac, piaţa jugoslavă şi cea turcească nu pot absorbi toată producţia! Iar în România, unde cultivarea sfeclei nu este atât de raţionalizată şi fabricile de zahăr sunt în mâna unui trust de speculanţi, preţul chilogramului de zahăr este de patru ori mai mare ca în Cehoslovacia. In schimb la ei un dejun costă cât la noi o pereche de pantofi. Avem în faţă o ilustrare clasică a rezultatelor, la cari duce o autarhie nesăbuită: o urcare exsaperată a preţurilor în interior. Şi deoarece isvoarele de venit ale marelui public consumator sunt limitate, urmează că păturile mai sărace ale populaţiunii sunt silite să renunţe complect, iar cele mai înstărite să restrângă consumarea produselor la stricul necesar: iată coborârea standardului de viaţă şi ca o consecinţă a acestui fapt, aglomerare de mărfuri în magaziile şi depozitele fabricelor şi la urmă concedieri de muncitori în masă, şomaj. Iar şomajul la rândul său înseamnă micşorare a publicului consumator. Şi în actualul sistem de producţie fenomenul se repetă la infinit într'un cerc viţios, şi vai de acela, pe care l'a apucat. Il întoarce, îl învârteşte, îl macină până la prăbuşire.

Dar autarhia exasperată mai are un efect- Este indiscutabil că o ţară industrială face produse industriale mai eftin. Avem cazul ferului de la Witkovitz, sau dela Erzberg care este pe jumătate aşa scump, ca cel dela Reşiţa. Cauza este Natura, care a făcut ca ferul dela Witkovitz şi dela Erzberg să se găsească, am putea spunea, la lumina zilei. Minerul cehoslovac şi cel austriac trebue aşa zicând să se aplece numai, ca să culeagă minereul de fer. Condiţiile uşoare de exploatare şi bogăţia în mineruri şi

cărbuni fac în primul rând, ca o ţară să devie industrială. Iar industria înseamnă bogăţie, bogăţia şcoală, iar şcoala noui metode de exploatare raţionalizate, iar la urmă, cu un cuvânt, producţie eftină. Nu acesta este cazul la noi, unde minerul român trebue să se coboare la 6—700 metri sub pământ, să înfrunte toată vitregia naturii şi mii de pericole, ca să scoată la suprafaţă minereul şi cărbunele, de multeori de valoare mediocră, mărind astfel în mod exagerat cheltuielile de regie ale intreprinderii. (Vorbesc aci în hipoteza cazului ideal, nu iau în considerare imixtiunile politicianismului şi ale nepotismului în industrie, cari toate măresc *în mod inutil* costul producţiei).

In schimb într'o ţară pur agricolă produsele agricole sunt mult mai eftine ca într'o ţară industrială. Acum intrerupînd schimbul natural între o ţară cu caracter agricol şi între o ţară industrială, se produce următorul fenomen: în ţara industrială preţul cerealelor şi alimentelor va creşte, (căci în definitiv, lucrătorul trebue să mănânce, iar alimentele sunt puţine!) salariile lucrătorilor trebue să urmeze această creştere, ceeace înseamnă o majorare a preţului produselor industriale. In statele agrare însă, din cauza că alimentele nu mai găsesc piaţă, preţul lor, — ele fiind într'o cantitate foarte mare — va scădea simţitor. Se naşte astfel, o dislocare disproporţională între preţurile produselor industriale şi între preţurile produselor agricole. Iar ţăranul român ajunge în situaţia, ca să plătească 2 măsuri de grâu pentru o potcoavă. Aceasta înseamnă o scădere considerabilă a puterii de cumpărare a statelor agrare, ceeace pentru statele industriale aduce din nou şomaj, din nou valuri de criză. Şi Cehoslovacia are deja peste 600.000 şomeri la o populaţie de 13½ mil!

Cele înşirate aci demonstrează clar dece pot suferi de criză şi ţări cu bogăţii enorme, ca Cehoslovacia şi România. In România mai agravează situaţia şi problema datoriilor. Cele interne se rezolvă acum prin legea Conversiunii, dar resolvarea celor externe tot va rămâne o problemă arzătoare pentru viitor. Şi aceasta cu atât mai mult, întrucât România plăteşte dobânzi exagerat de mari pentru împrumuturile sale externe. Stat nou, (şi cele spuse aici se referă şi la Cehoslovacia şi la Jugoslavia, cari au trecut prin aceleaş faze), după Unire a trebuit să se reorganizere şi să se consolideze, din punct de vedere politic, administrativ, financiar etc. Şi pentru această consolidare s'au cerut bani mulţi, ori de unde şi cu orice sacrificiu. Iar lipsa de experienţă a făcut ca împrumuturile să se contracteze aşa, cum s'au contractat. Este îndeobşte cunoscut, că între state dobânda maximă ce se poate admite este 3½%, în vreme ce majoritatea împrumuturilor noastre de acest fel au o dobândă de peste 5%, iar împrumuturile dela grupuri de particulari au o dobândă de 7—8%! Consolidarea statului nostru nou ne-a costat mult mai mult, decât ar fi costat pe un stat deja existent atingerea aceluiaşi grad de organizare şi administraţie, iar pentru lipsa de experienţă România plăteşte străinătăţii un tribut anual de 5 mi-

liarde şi jumătate . . .

Am lăsat mai la urmă Ungaria. Ţară eminamente agricolă, afară de grâne, acăror preţ a scăzut mai mult, nu are nimic pentru export. Iar în interior afară de faptul, că are mai multă mâncare, decât îi trebue, are foarte puţine bunuri de consumaţie. Dintre toate statele europene, comerţul său a scăzut mai mult, azi abia reprezintă a cincia parte din cvantumul din 1928.

Trecută prin toate relele, prin care poate trece o ţară, Ungaria pare istovită. Ea trăeşte în răsboi vamal nu numai cu adversarii săi de eri, ci chiar şi cu prietenii politici de azi. Ea are moratoriu complect pentru toate plăţile împrumuturilor streine. Ea nu mai are nimic.

Năvălitori cu sângele aprins de suflul ferbinte al stepelor turanice, Ungurii au rămas multă vreme copiii vitregi ai Europei. 140 ani a durat perioada lor de domolire, dar şi după moartea Sft-ului Ştefan numai mijloacele cele mai drastice i-a putut potoli. Natura nu admite salturi nici în viaţa popoarelor, cel puţin în faza primitivă a lor nu. Se cere un timp pânăcând un popor nomad abandonează viaţa de vagabond şi se fixează de glie. La Unguri procesul de transformare a mai fost întârziat şi de faptul, că le-a lipsit o cultură de bază aşa cum au avut în special popoarele romanice din Europa şi care le-a dat acestora puterea de rezistenţă prin vijeliile secolelor, iar spoiala de cultură, ce au adus-o regii din casele domnitoare străine şi care a culminat în domnia lui Matia, s'a dovedit insuficientă. Având acelaş rol vitreg, ca şi poporul român, de a fi tamponul Europei contra loviturilor Islamului, sub o dominaţie turcească de peste 150 ani, toată spoiala de cultură apuseană, în special italiană şi franceză, s'a sters. Şi s'a sters în aşa măsură, că la finele secolului XVIII, la începutul epocei de renaştere maghiare, peste 90% din nobilimea maghiară nu ştia nici măcar să scrie şi trăia într'un tembelism şi într'o prosternare perpetuă. Cele mai importante griji ale nobilimei au fost de ordin gastronomic, iar reformatorii tineri au dus o luptă într'adevăr uriaşă, ca să-o trezească din amorţeală. Se poate imagina uşor soarta ţărănimii băştinaşe în astfel de împrejurări. Trupe de marodeuri austriaci, spahii turci, iar în urmă nemeşii nesătui jefuiau şi ultimile resurse ale bieţilor iobagi, legaţi de pământ prin legi draconice.

Nici timpurile mai noui nu au fost mai favorabile poporului maghiar. Dominaţia austriacă l-a strâns în braţe de polip şi prin sute de vetuze i-a supt toată vlaga. Iar o clasă de mijloc, care să-i i-a apărarea, i-a lipsit. Burghezimea maghiară a fost, şi în mare parte este şi azi, reprezentată prin funcţionărimea străină, austriacă şi cehă. care nu avea nici o considerare faţă de poporul maghiar. Iar la începutul secolului prezent, intrusiunea ovreiască în începutul plăpând de activitate economică şi industrială, dar mai cu seamă în presă, i-a luat orice posibilitate de afirmare sinceră. Condus de ovreimea bancară internaţională şi spoliat de marii

latifundiari, poporul maghiar a fost târât în războiul mondial pentru o cauză streină, care nu avea nimic comun cu interesele sale bine definite, dar invertite intenţionat. Infrângerea Puterilor Centrale a doborât-o şi pe ea. Acum, după război, aceeaş nobilime latifundiară oprimantă ţine într'o continuă agitare opinia publică maghiară, fâlfâind cu un fals patriotism drapelul iredentei. Dar ţărănimea maghiară, care este în fond poporul maghiar, nu are nimic comun cu tendinţele profitoare ale unei prese ovreeşti, nimic comun cu scopurile de un politicianism dubios ale câtorva latifundiari profitoi, cari vor să apară în ipostaza de salvatori şi reîntregitori ai „Patriei" desmem brate. Nimeni nu m'ar putea convinge să cred, că Zsiros Sándor din Kiskunfélegyháza ar avea ceva de împărţit cu Nea Nistor Vlad de pe Târnava, sau Ion al Mariei din Stângăcea. Toată agitaţia revizionistă este în slujba unor profitori. Dar istoria arată lămurit, că poporul român şi maghiar, urmărite de multeori de aceeaş soartă, au trăit în bună amiciţie şi demulteori şi-au împletit istoria în acelaş mănunchiu. O dovedeşte aceasta revolta lui Doja, revolta lui Rákoczy şi multe-multe lupte de front comun, contra vrăjmaşului comun. Chiar şi revoluţia din 1848 nu a fost îndreptată contra adevăratului popor maghiar, ci contra unei nobilmi, care storcea în mod egal pe maghiar şi pe român. Iar azi chestia revizionismului face ca 10 state viztate să ţină 10 armate permanente, 10 jandarmerii, 10 poliţii şi zeci de trupe deghizate.

Şi faptul acesta contribue în cea mai mare parte la agravarea crizei din bazin. Azi reprezentanţii mai mult sau mai puţin chemaţia 7 milioane de austriaci şi 8 milioane de maghiari umplu lumea cu protestele lor. Se vor fi comis — poate — greşeli la trasarea graniţelor, dar în Europa centrală trăiesc azi mulţumiţi cu graniţele actuale 15 milioane de cehoslovaci, 14 milioane de iugoslavi, 17 milioane de români şi 32 milioane de polonezi, în total 78 de milioane de oameni. Şi iată că aci problema dunăreană înfăţişează un aspect etic, căci înainte de război aceste 78 milioane de oameni erau victimele celui mai absolutist sistem de guvernare austroungar, german şi rusesc. Iar descompunerea imperiilor amintite a fost validarea unui principiu etic.

Sir Walter Layton, un celebru economist englez, voind să ilustreze situaţia ţărilor din Bazin, afirmă, că aceste ţări s'au înscris într'un club de sinucigaşi. Afirmaţia din punct de vedere pur economic ar putea fi logică, dar scapă din vedere tocmai acest principiu etic.

O regulă economică spune, că cu cât este un stat mai slab din punct de vedere economic, cu atât este mai dependent de comerţul său extern. In Statele Unite averea pe cap de locuitor este evaluată la cca 480.000 Lei, iar din export revine pe cap cca 4800 lei. Austro-Ungaria avea înainte de război o avere de 160000 Lei, iar exportul de după război în Austria era 6240 Lei pe cap, în Ungaria 2880 Lei, în România 1440, în Cehoslovacia 5600 Lei, în Jugoslavia 1280 Lei pe cap de locuitori. Statele Unite exportează,

în timp normal, abia 5% din producţia lor. Statele dunărene trebue să exporteze 20—50%, ca viaţa să decurgă normal. Ori ele au pierdut peste 70% din comerţul lor total. Din cauza politicei de revizionism, statele dunărene nu pot admite nici în gând o uniune vamală, ca cea concepută de Austria. Se tem, că noul echilibru economic, care s'ar naşte după înfăptuirea Uniunii, ar putea răsturna echilibrul politic de azi. Ori popoarele desrobite abia eri de sub jugul absolutismului, n'au uitat încă trecutul.

Ş'apoi mai este o piedecă. Chiar dacă Austria şi Cehoslovacia şi-ar acoperi întreg mancul de cereale dela statele agrare, în România, Ungaria şi Jugoslavia ar mai rămânea cca 300.000 tone cereale disponibile. Germania şi Italia ar putea absorbi foarte uşor acest plus, căci nu face, decât o foarte mică parte a importului lor. Insă Germania nu s'ar învoi niciodată, să cumpere grâu dela România pe bază de tarif preferenţial, câtă vreme aceasta îşi procură produsele industriale necesare exclusiv din Cehoslovacia. Iar dacă România ar cumpăra produse industriale dela Germania, Cehoslovacia ar denunţa îndată acordul cu România, neadmiţând în niciun chip concurenţa mărfurilor germane pe pieţele bazinului.

Rămâne deci tot propunerea Micei Antante, ca statele, două câte două, să caute calea spre o înţelegere şi să caute posibilităţi, pentru încheierea acordurilor economice-comerciale. Fiecare stat îşi cunoaşte nevoile sale. Poate deci trata direct cu alt stat, pentru acoperirea lor. Dar pentru o înţelegere colectivă, pe lângă cele arătate mai sus, s'ar îngrămădi şi greutăţi tehnice, de detaliu, de neînvins.

Apoi nu se cunoaşte precis nici atitudinea Franţei în cazul unui acord al ţărilor dunărene cu Germania, dar este foarte uşor de prevăzut, că nu-l poate vedea cu ochi prea buni.

Direct, Franţa nu este atât de interesată în ceiace priveşte criza din bazinul dunărean. In 1918 bazinul a cumpărat dela Franţa mărfuri în valoare de 8640 milioane lei, în 1931 acest import a scăzut la 5120 milioane. Insă aceste cifre nu neprezintă decât 3,5% din importul total din bazin. Dealtă parte Germania a vândut bazinului mărfuri de 53280 milioane de lei în 1928 şi de 36480 mil. în 1931. Aceste cifre reprezintă 21,1% din importul bazinului în 1928 şi 24,7% în 1931, deci un spor de import de 3,6%, Astfel ajutorarea bazinului ca un întreg ar însemna mai mult facilitarea desfacerii germane, decât îmbunătăţirea desfacerii franceze. Problema viitorului Europei centrale din punct de vedere economic şi politic iar s'a redus la problema relaţiilor franco-germane. Franţa are 500 miliarde lei aur. Ea poate să intervină numai pentru protejatele ei România, Cehoslovacia şi Jugoslavia. Dar fenomene noui arată că şi Franţa, care de prezent are 1,800.000 şomeri, poate fi prinsă în hora nebună a crizei. Va interveni ea, în consecinţă şi pentru celelalte state prin acordare de credite, sau va menţine situaţia de faţă şi pe mai departe? Iată că problema bazinului dunărean a devenit problema Europei! Şi după cum va trata Europa

acest bazin, foarte probabil că tot aşa o va trata şi pe ea America în ceeace priveşte chestia datoriilor vechi.

*

Intre timp cazanul infernal al acestui război economic universal, adevărat „bellum omnium contra omnes", fierbe mereu. Şi-l alimentează toţi din toate puterile: ţările învinse cu revizionismul, cele învingătoare cu tendinţe de a nu-şi pierde supremaţia. Se amestecă în el fascismul mussolinian care şi-a extins suveranitatea asupra Albaniei şi exercită o importantă influenţă asupra Ungariei şi Bulgariei, iar in atitudine oscilează între o politică strict italiană, şi între o colaborare cu Germania în bazinul dunărean — contra Franţei. Anglia, ca totdeauna, stă atentă, şi studiază constelaţia pentru a prinde momentul de a interveni ca o putere împăciuitoare, de arbitraj, — în interesul mărfurilor sale şi a tranzacţiunilor bancare. Se suprapune peste toate acestea activitatea economică şi politică a Sovietelor, cari ar vrea să vadă înfăptuită deja revoluţia mondială, iar în cel mai recent timp şi machinaţiile de pisică perfidă ale Japoniei. Fi-va suficientă acţiunea bărbaţilor de stat, bineintenţionaţi, de a deschide supapa cazanului încins şi a da drumul presiunii, în starea actuală a lucrurilor, sau nu, — nici pe departe nu se poate bănui.

INSEMNĂRI SUMARE DESPRE WALT WHITMAN*

de **Iosif Murgă**

In 1824 marele Lafayette vizitează America şi cu această ocazie vine şi la Brooklyn, unde pune piatra fundamentală a unei biblioteci. Primit peste tot cu ovaţiuni frenetice, în piaţa unde urma să se desfăşoare ceremonia, o droaie de copii de toate vârstele încunjoară trăsura omului de stat francez, făcându-i acestuia o primire de neuitat prin spontaneitatea ei. Vădit mişcat până la entusiasm, Lafayette apucă un copil din grămadă, la întâmplare, îl ridică în braţe şi îl sărută pe amândoi obrajii cu următoarele cuvinte:

— Sărut viitorul Americei!

Moîrele îşi manifestă uneori intenţiile în mod ciudat. Cine ar

*) Aceste rânduri au fost scrise pentru a servi ca prefaţă unui volum de pagini alese din opera poetică a lui Walt Whitman, în traducerea d-lui Ion Stoia-Udrea. Volumul trebuia să apară în editura acestei reviste în cursul lunei Aprilie, însă apariţia lui a fost amânată pentru o dată nehotărâtă. Cauza: aceiaşi, care face ca „Vrerea" să nu-şi poată realiza nici jumătate din programul său editorial pe 1934, adică: insuficienţa fondurilor. — I. M.

putea să spună, că din grămada de copii egal de neîngrijiţi, desmăţaţi, cum sunt încă şi azi copiii americani, şi egal de gălăgioşi, ce l-a împins pe Lafayette să ridice în braţe tocmai pe acela, care intr'adevăr avea să fie viitorul Americei, cel mai original cântăreţ al celei mai adevărate Americi ?!

Copilul acela a fost Walt Whitman. Pe atunci abia trecuse de cinci ani. Creştea aşa, ca toţi copiii de seama lui în America acelei vremi (nici cea de azi nu diferă mult în privinţa asta!), puţin îngrijit, liber, purtat de toate vânturile vieţii, ca o buruiană sălbatică, dar tocmai de aceia mai viguros şi mai rezistent în faţa vieţii.

Walt Whitman s'a născut la 31 Mai 1819 şi a fost al doilea fiu la părinţi, iar după el au urmat încă vre-o şase. Tatăl său, Walter Whitman, tâmplar şi maistor de binale, se trăgea dintr'o familie de „quaker"-i, cari erau consideraţi ca „pioneeri"-i, fondatori, un fel de aristocraţi în societatea americană de atunci. Oameni cu moravuri severe, ca şi puritanii, îndrăzneţi, resistenţi, viguroşi, tenace, aceşti „quaker"-i sunt adevăraţii pioneri ai civilizaţiei noui americane. Mama lui Walt se trăgea dintr'o familie de coloni olandezi crescută în aceaşi severitate a moravurilor.

Copii americani nici azi nu primesc o educaţie prea îngrijită. Cu atât mai puţin pe atunci, în epoca aceia de lupte, frământări şi fermentări ale unei lumi noui în plin proces de formaţie. Micul Walt Whitman a crescut aşa, cum a putut, a învăţat să scrie, să citească, puţină aritmetică, puţină geografie. A mers cu tatăl său la lucru, a învăţat puţin din meşteşugul acestuia, a ascultat oratorii publici prin pieţe, predicatorii prin biserici, a mai cetit un ziar cules de pe jos, a intrat uneori în biblioteca publică, a mai trecut cu câte-un vapor la New-York, a învăţat să înoate, să se bată, să înfrunte tot ce îţi aduce dinainte viaţa — şi la vârsta de 13 ani a trebuit să se apuce să câştige pâine. A intrat ca „errand boy," un fel da băiat de serviciu, la un avocat. Aşa de jos şi-a început cariera Walt Whitman. Dar să nu uităm că suntem în America, unde munca fiecărui om e necesară şi preţuită ca atare, — mai ales în epoca aceia, — unde nu există „servitori" ci numai părtaşi la munca generală. Faptul că cineva şi-a câştigat existenţa într'o epocă a vieţii sale vânzând ziare sau făcând pe mesagerul nu constituie câtuşi de puţin o piedică, ca acel ins să fie ales mai târziu fie şi preşedinte al republicei. O lume cu o foarte sănătoasă concepţie a vieţuirei sociale, cu cadrele nesolidificate complect, fără plafoane ermetice între clase, dimpotrivă, permiţând şi încurajând chiar penetraţia elementelor valoroase dintr'un strat în altul. Leagănul unei democraţii singură în felul ei, a democraţiei adevărate, al cărei poet a fost tocmai Walt Whitman.

Dela avocat Walt trece la un medic, apoi intră într'o tipografie ca să înveţe zeţăritul. Nu ca să se facă tipograf, ci ca să-şi poată răspândi mai târziu scrisul. Intre timp citeşte tot ce-i cade în mână, învaţă, se pregăteşte pentru opera de mai târziu. Se face

apoi învăţător la sat, după câţiva ani vine iarăşi la New-York, unde se face gazetar, reporter, alergând cât îl ţine răsuflarea după ştiri. Umblă, se mută, îşi schimbă mereu ocupaţiile, caută, se pregăteşte pentru ceva, nici el nu ştie pentru ce. Scrie, scrie mult, proză şi uneori şi versuri, lucrările lui, deşi încă tânăr, apar în aceleaşi reviste, în cari scriu Longfellov şi Edgar A. Poe. Dar în scrierile acestea nici nu se simte încă Whitman cel adevărat. In 1848 apoi părăseşte New-Yorkul şi se duce la New Orleans. Când vine îndărăt de-acolo e complet schimbat şi ca înfaţişare exterioară şi ca spirit. In drumul spre New-Orleans şi în vieţuirea de-acolo a câştigat experienţe cari l-au făcut să vadă lumea cu totul altfel decât până aci. In drumul acela şi îndărat, a avut ocazia să cunoască în forma lor cea mai primitivă forţele cari vor creia America nouă. Aventurieri, veniţi din toate părţile lumii, aspri, neinduraţi, tenace, fără teamă de necunoscut, înfruntând hazardul, o lume cu totatâtea vicii câte virtuţi, dar şi unele şi altele adânc omeneşti, o lume caracterizată indeosbei printr'o năpraznică forţă vitală, aceasta e lumea care a creiat America de azi, aceasta e lumea pe care nimeni nu a înţeles-o, nu a simţit-o în sine şi nu a cântat-o aşa ca Whitman. Toate virtuţile şi toate viţiile acestei lumi, dar şi întreaga ei forţă vitală, sunt cuprinse în poezia lui Whitman.

Rentors din New-Orleans, trecut de 30 de ani, bărbat în toată firea, trăeşte ani de zile retras, la tatăl său, fără să dea nici un semn de viaţă.

La 1855 apoi ese din nou la lumină cu un volumaş de versuri: „Leaves of Grass". Fire de iarbă. Atât de nouă, atât de neobişnuită a fost cartea aceasta, dela concepţia de bază şi până la limba de exprimare, încât lumea a rămas consternată. Critica nu ştia unde s'o pună, ce să facă cu ea. O preamărire a vieţii, în toată nuditatea ei, o concepţie indrăzneaţă despre trup şi suflet, o lărgire a eului, a personalităţii proprii, până la confundarea deplină cu viaţa universală, cu izvoarele vieţii. Eul ridicat pe un piedestal de universalism, căci prin el vorbeşte Universalul. Nu ascunde nimic din ceiace este. Dimpotrivă, desveleşte toate adevărurile trupului şi ale sufletului, cari pentru el sunt una şi aceiaşi exprimare a eului. Este sincer până la ultima limită. Şi atunci, când vorbeşte despre cele mai delicate funcţiuni ale trupului. Cu toate acestea nu e pornograf şi nicăiri nu e imoral. (Dl. Udrea a înserat în acest volum câteva dintre aceste versuri încriminate de moraliştii preascrupuloşi, — şi cetitorii se vor convinge că bine a făcut, căci aceste versuri nu cuprind nimic imoral.) Este sincer şi atât tot. Dar puritanismul nu suportă sinceritatea absolută, ci numai o sinceritate de suprafaţă. De aceia a putut răzbi aşa de greu opera lui Whitman. Incă mult timp şi după moartea lui a rămas o valoare preţuită numai de iniţiaţi.

Lucru ciudat pentru bardul celei mai ideale democraţii, celei mai largi democraţii. Căci Whitman a fost, am putea spune, un fanatic al democraţiei.

Dar opera lui poetică nu a putut pătrunde în masele mari şi din alte cauze. Limba şi versificaţia. Limba folosită de Whitman e greoaie, însă exprimă din belşug gândul. Limba aceasta nu e făcută pentru a exprima sentimente uşoare şi drăguţe, e masivă şi grea, ca să poată suporta glasul adevărurilor celor mai tari, să poată sfărâma minciuni puternice, să poată înălţa altare pentru cea mai sinceră bucurie omenească. Aminteşte limba în care e scrisă Biblia. Şi versificaţia lui Whitman aminteşte verseturile psalmilor. Şiruri lungi, neegale, ritm variat, uneori numai ritm de gândire. Poemele lui adesea nici nu par a fi scrise în versuri, par a fi proză mai îndată. Totuşi sunt versuri, căci au ritm, un ritm adesea greoui, dar viguros, lent, întocmai ca ritmul cursului fluviilor mari. Aşa de maiestos este chiar.

Deaceia opera lui Walt Whitman va rămâne întotdeuna o valoare cunoscută numai de aleşi.

Până la sfârşitul vieţii lui a adăogat, a mărit, a lărgit primul lui volum, „Leaves of Grass", augmentat din ediţie în ediţie, până-când a ajuns să cuprindă întreagă concepţia despre viaţă şi lume a celui mai american poet, care a fost Whitman.

La bătrâneţe, retras într'o căsuţă simplă în oraşul Camden în statul New Jersey, deşi imobilizat în urma paraliziiei, a păstrat aceiaşi veselie, aceiaşi senitătate în faţa vieţii, aceiaşi dragoste de viaţă, ca în epoca sa de tinereţe. „The good gray poet„, bunul poet cărunt, a murit la 26 Martie 1892 şi a fost înmormântat, alături de mama sa, în cimitirul din Harley. Inmormântarea i-s'a făcut după un ritual adecvat cu totul vieţii şi concepţiei lui de viaţă.

Din „Leaves of Grass" (Fire de iarbă)

de **Walt Whitman**

Walt Whitman. un Kosmos, fiu al măreţului Manhattan,
Nepotolit, sanguinic, senzual, — mâncând şi zămislind,
Nu un sentimental, nici unul care stă mai presus de bărbat şi
femeie, sau aparte de ei,
Nici mai modest, decât nemodest.

Desfaceţi broaştele dela uşi!
Desfaceţi chiar uşile din ţâţâni!

Cel care 'njoseşte pe cineva, pe mine mă'njoseşte,
Şi orice se face sau spune, la urmă asupra mea cade.

Prin mine se revarsă toată suflarea, prin mine fluxul şi arătătoarea.
Eu rostesc cea dintâi lozincă, eu dau semnalul democraţiei,
Şi zău! Nimic nu voi primi, din ceiace nu are fiecine parte egală
în egale condiţiuni.

Douăzeci şi opt de tineri fac baie lângă ţărm,
Douăzeci şi opt de tineri şi toţi aşa prietenoşi ;
Douăzeci şi opt de ani ai unei vieţi de femeie şi toţi solitari.

A ei e casa mândră din ţărm,
Bogat îmbrăcată după perdele dânsa şade pândind,

Care dintre tineri îi este mai drag ?
Ah, cel mai urât pentru ea e frumos.

Unde porneşti, Doamnă ? căci te văd,
Te bălăceşti în apă şi totuşi nemişcată stai în camera ta.

Dansând şi râzând a fugit peste plajă a douăzeci şi noua,
Ceilalţi n'au văzut-o, dar ea i-a văzut şi iubit.

Bărbile tinerilor străluciau de ude, apa curgea din părul lor lung,
Şiroaie lunecau pe trupurile lor.

Şi nevăzută o mână le-a trecut peste trupuri,
Tremurând a lunecat peste tâmple şi coastele lor.

Tinerii înoată pe spate, îşi arcuesc spre soare albele pâtece, ei nu întreabă cine-i apucă,
Ei nu ştiu cine gâfâie-aci şi se apleacă în arc legănat şi unduit,
Ei nu bănuiesc pe cine împroşcă cu apă.

*

Cânt trupul electric — oastea celor ce-i iubesc mă incunjoară şi eu îi îmbrăţişez,
Ei nu mă lasă, până ce nu merg cu ei, le răspund,
Ii păzesc de pierzanie şi îi împărtăşesc cu toată povara creatoare a Sufletului.
Mai încape îndoială, că acei ce îşi profanează trupurile proprii, se ascund ?
Şi oare acei cari profanează pe cel viu nu sunt totatât de josnici, ca ceice profanează un mort ?
Şi oare trupul nu este totatât ca Sufletul ?
Şi dacă nu trupul este Sufletul, ce-i atunci Sufletul ?

*

Instincte atavice ! Când mă năpădiţi — Ah, sunteţi aci !
Daţi-mi dar bucuria desfrânată,
Turnaţi-mi beutura patimilor mele, daţi-mi viaţă, vulgară şi prolifă !
Azi zi şi noapte fac chef cu favoriţii aspri ai Naturii,
Sunt pentru cei cari cred în plăceri desfrânate, iau parte la orgiile nocturne ale-acestor tineri,
Dansez cu dansatorii şi beau cu ceice beau,
Strigătele noastre desfrânate trezesc ecoul,
Prind orice fată de stradă pentru dragoste — drept cel mai bun tovarăş îmi iau vre-un derbedeu stricat,

Cu cât mai josnic, sălbatec, incult, cu atât mai bine, — las' alţii să-l dispreţue pentru faptele imputate lui,
Nu vreau să joc un rol aparte. — De ce să mă exclud dintre ortacii mei buni?
Oh, voi excomunicaţi, eu nu vă ocolesc,
Iată, vin intre voi, — vreau să fiu poetul vostru,
Vreau să fiu pentru voi mai mult decât pentru oricine dintre toţi ceilalţi.

*

Prin oraş populat am trecut cândva, iar ca să trag folos mi-am memorat minunile lui: arhitectură, obiceiuri, tradiţii;
Şi totuşi — din toate — din tot oraşul îmi amintesc numai de-o femeie, ce am întâlnit-o intâmplător şi care m'a iubit şi m'a reţinut acolo.
Zi pe zi, noapte pe noapte am fost impreună, — încolo am uitat de mult totul,
Dar vă spun, numai de femeie imi aduc aminte, care pătimaşă s'a alipit de mine;
Impreună drumeţim din nou — iubim — ne despărţim iarăşi,
Mi-se agaţă de braţ iarăşi: să nu plec!
Se strânge de mine, cu buze tăcute şi trist tremurând.

*

La morgă, în margine de oraş,
Lăsând în urmă sgomotul străzii umblam gurăcască, haihui,
Când, oh! o biată sdranţă, o fată de stradă moartă au adus,
Trupul ei, al nimănui, l-au depus, — zăcea pe lespezile ude,
Oh, femeie divină! Ii văd trupul — trupul singur îl privesc,
Casa 'n care cândva patimă şi frumuseţe au stat — nici nu mai observ altceva,
Nici tăcerea de ghiaţă, nici şuetul apei ce curge din cismea, nici mirosul mortuar,
Numai casa — minunatul lăcaş — casa gingaşă, curată — ruina asta, asta, asta!
Nemuritoarea casă, ce-i mai mult decât tot ce s'a zidit până azi!
Şi e mai mult decât în proporţii sublime 'nălţatul Capitol cu albă cupolă — şi mai mult decât toate domurile vechi năzuind spre 'nalt,
Acest mic lăcaş siguratic e mai mult, ca toate celea — sărman lăcaş prăbuşit!
Epavă curată, grozavă! Lăcaşul unui suflet, însăşi un suflet!
Casă de hulă, ocolită! Un oftat imi tremură pe buze, ia-l,
Ţie lacrima, ce-mi picură din geană, când plec — ţie-ţi aduc jertfă,
Lăcaş al dragostei, mort! Lăcaş al neghiobiei şi al păcatului, — căzut, sfărâmat!
Casă a vieţii — eri încă vorbia şi râdea, dar ah! sărman lăcaş! mort!
Lăcaş impodobit cu luni, cu ani, cu ecouri, — acum mort, mort, mort.

Unui revoluționar european învins
— 1865 —

1

Curaj, curaj numai, frate, sau soră!
Haidem, înainte! Pentru libertate trebue să lupți orice-ar veni.
Nu-i nimic, de e 'nvinsă odată, de două ori, nici un roi de 'nfrângeri nu socoate,
Nici chiar de-ar frânge-o nepăsarea, ingratitudinea gloatei, sau orice trădare,
Sau chiar puterea arătându-și colții: miliție, tunuri, legi represive!
Răscoală-te! Și iarăși răscoală-te!
Ceiace noi credem așteaptă 'n ascuns, dar veșnic, pe toate continentele, insulele și arhipelagurile,
Ceiace noi credem nu promite, nu ademenește pe nimeni, sălășluește 'n calm și strălucire, e sigur și desăvârșit, nu cunoaște descurajare, adastă cu răbdare, își adastă vremea.

Sunt cântecele fidelității acestea,
Dar sunt și ale revoltei.
Căci eu sunt bardul oricărui revoltat îndrăzneț, oriunde ar trăi el,
Și cel care vine cu mine, renunță la pace, obișnuințe,
Și în orice clipă își pune 'n joc viața.

2

Răscoală-te! — și cade tirania!
Lupta vuește cu vuet vijelios — atac după atac, apoi retragere,
Infamul învinge — sau crede că e victorios,
Apoi întră în funcție: temniță, eșafod, ștreang, cătușe, lanțuri la gât, fiare la glesne, gloanțe de plumb,
Eroi vestiți și anonimi în șir se 'nalță 'n sfera duhurilor,
Exilați marii retori, scriitori, — pe pământ strein zac doborâți,
Doarme cauza, — tace și glasul cel mai tunător, inecat în sângele propriu,
Tinerii se 'ntâlnesc și își pleacă ochii la pământ.
Dar toate's nimic! Libertatea nu și-a cedat locul, nici infamia nu a repurtat izbândă deplină.
Libertatea, când undeva își cedează locul, ea nu pleacă intâia, nici a doua, nici a treia,
Dacă a pierit până și amintirea eroilor și martirilor,
Așteaptă până pleacă toți — ea e cea din urmă!
Și dacă dintr'un colț de pământ toate viețile și duhurile de bărbați și femei și-au luat rămas bun,
Numai atunci pleacă de-acolo Libertatea, sau idealul Libertății,
Și numai atunci! — infamia devine atotstăpână.

3

De aceia curaj! Fiică sau fiu revoltat al Europei!
Până ce nu'ncetează tot, n'ai voie să cedezi.

Nu știu care ți-e chemarea, (nici aceia nu știu, la ce m'am născut
eu, sau orice la ce este aci?)
Dar voi cerceta cu abnegație, chiar de-ar fi să cad și eu,
Invins, sărac, neînțeles, intemnițat, — căci totul e măreț.
Am crezut izbânda măreață?
Așa e! — dar acum așa văd, de nu se poate altfel, că e măreață
infrângerea!
Și moartea, și oprimarea sunt mărețe!

Spital improvizat

Trupă 'n marș forțat și drum necunoscut,
Prin codru de puieți, fiece pas e greu.
Oastea bătută, pierderi serioase, morocănoși se retrag cei rămași,
Când spre miezul nopții zărim lumină, ajungem la un bloc de clădire slab luminat.
Luminiș în pădure . . . ne-oprim la clădirea slab luminată.
O veche biserică stă la răscruce — acum spital improvizat.
O clipă întru numai — nu există vers, sau chip, să descrie ce-am
văzut,
In fund umbrele unor umbre negre, doar zarea lumânărilor tremură și a lămpilor,
In mijloc înfipt un braț de facle, nori de fum în jurul flacărei roșii,
Și'n ceața roșcată mase nelămurite, trupuri pe jos, sau pe băncile
bisericei,

La picioare, — văd mai clar, — îmi zace un soldat — un copil
încă — sângerează sărmanul! (Glonțul i-a pătruns în partea
de jos.)
Incerc s'opresc sângele, (fața copilului e albă, cum e crinul.)
Și nainte de-a pleca îmi rotesc ochii — aș vrea să văd tot —
Fețe, chipuri de nedescris pierdute în ceață, — nu un singur mort, —
Chirurgi, ajutoare cu lămpi, vapori de ether și mirosul de sânge,
Mulțimea, oh, mulțimea, grupul de soldați cu membrele sângerând,
și avlia bisericei e plină cu ei;
Mulți pe pământul gol, alții pe scânduri, pe brancarde — pe fețele
lor sudoarea spasmurilor morții,
Câte-un vaet ce scapă, scâncet — și un doctor strigă porunci,
Pe micile instrumente de oțel se resfrânge lucind lumina fäcliei.
In timp ce scriu aceste rânduri retrăesc totul — văd din nou chipurile și miros sângele,
Și afară răsună comanda: Adunare! Copii, adunare!
Bandajez copilul muribund, — deschide ochii, — pe buze zâmbet pal.
Apoi închide ochii — îi închide încet — iar eu pornesc în beznă —
Incepe iarăși marșul — mereu, mereu prin întunerec — cu ceilalți
în rând,
Mai departe, pe drum necunoscut.

In românește de
Ion Stoia-Udrea

BANATUL SUB TURCI

de **Traian Biräescu**

2.

Arenda anuală către fisc se achita de obicei în două rate. Dacă arendaşul, pentru care în general trebuiau să garanteze încă şease înşi, nu-şi achita la timp arenda, rămânea în întârziere, etc. nu mai putea obţine nicicând o nouă arendă. Cum arendaşii primi în majoritatea cazurilor erau turci, cari nu puteau prin ocupaţia lor să exploateze obiectul arendat, acesta era trecut în subarendă în special ovreilor şi armenilor. Când arendaşal nu putea plăti de fel arenda, i-se vindea totul, şi lui şi celor ce au garantat pentru el, iar dacă nici astfel nu putea fi incasată suma datorată fiscului, păcătosul, considerat înşelător, mai ales dacă era ovreu, sau creştin, ori armean, era condamnat la închisoare grea, iar în caz că reavoinţa sau intenţia de înşelătorie era evidentă, chiar la inchisoare pe viaţă.

Nu toate bunurile fiscale erau exploatate prin arendă. O parte a lor era exploatată în comision, adică după concepţia de azi erau date în parte, în *„emanet.“* Fiscul punea în fruntea unei moşii, sau altă regie, un însărcinat al său, care primea un anumit procent din venituri drept onorariu a administrării sau încasărilor făcute. Cei mai mulţi dintre aceşti încasatori erau funcţionari turci, soldaţi invalizi sau veterani, de multe ori agenţi fiscali.

O altă formă a administrării bunurilor fiscale era arendarea lor pe viaţă, arendă ce se numea *„malikiane“*, unor soldaţi veterani sau mazili, cu intenţia vădită de a complecta pensia celor dintâi, de a da posibilitate de existenţă celor din urmă. În ceiace priveşte mazulii, sau mazilii în graiul comun, din defterele ce ne stau la dispoziţie vedem, că alt sens avea noţiunea, când ea privea pe un creştin, fost demnitar turc, mazilit pentru vre-o greşală, şi alt senz avea, când ea privea pe un musulman. Greşala creştinului era apreciată drept trădare, lipsă de loialitate faţă de imperiul turcesc şi cel mazilit era tratat în consecinţă, a turcului însă era taxată drept o insuficienţă. In vremeice primul, dacă nu era persecutat, apoi era abandonat cu totul soartei sale, cel din urmă, musulmanul, ţinând seamă, ei că şi-au câştigat situaţia avută înainte de mazilire printr'un act patriotic sau eroic, pentru care au binemeritat la timpul lor, erau ocrotiţi. In toate cazurile, când era vorba de arendarea unui drept sau obiect fiscal, care aducea venituri, erau preferaţi mazilii şi soldaţii veterani. Dealtfel erau cazuri de mazilire şi din cauza încapacităţii prilejită de bătrâneţe şi astfel e de înţeles de ce mazilii turci se bucurau de ocrotire şi preferinţă.

Până aici am vorbit însă numai despre administrarea bunurilor mai mici, vămi, etc. dar câmpiile şi întinsul Banatului conţineau proprietăţi multe şi mari, unde înainte de turci în districte, dar mai ales pe pământurile libere regeşti, donate diferiţilor nobili, înflorise un regim asemănător, dacă nu indentic cu acela din restul Europei. Intinsele domenii, cari erau considerate proprietatea padişahului, îşi aşteptau titularii, cari să ia locul vechilor stăpâni plecaţi sau reduşi la soartea ţăranilor simpli. După ocupaţie şi prefacerea Banatului în paşalic aceste domenii au fost constituite în „*khass*"-uri, deci în domenii destinate şefilor de oaste, diferiţilor demnitari ai imperiului, funcţionarilor superiori din administraţie, etc. cum şi veteranilor, pensionarilor. etc.

S'a stabilit în primul rând de către reprezentanţii defterdarului intinderea şi venitul fiecărei proprietăţi mari în parte şi pe urmă s'au început donaţiunile.

Hammer şi după el şi alţii, prinsoneri ai mentalităţii feudale a epocei de acum 100 şi ceva de ani, se străduiesc să demonstreze, că aceste donaţiuni şi în general regimul proprietăţii la turci, era o formă mai primitivă a feudalismului. Ori după cum am arătat, Turcia „asiatică" a epocei nu a cunoscut dreptul de moştenire nici a averei imobiliare, nici a titlurilor, ba nici a numelui de familie. Prima condiţiune a feudalismului era în schimb tocmai acest drept. Se moştenia nu numai averea, titlul şi numele, ci adeseori şi postul. Nu mai vorbim de venituri. Originea donaţiunilor cari au întărit feudalismul era în adevăr uneori vitejia, dar adeseori şi trădarea către cel mai tare şi mai norocos, a cutărui moş sau strămoş, cel ce beneficia neavând nici un merit. Donaţiunile în ţările feudale se mai făceau apoi şi ca o răsplată a unei loialităţi faţă de domnitor, adeseori discutabilă. In schimb in Turcia, pe care mulţi o voiesc şi azi mai asiatică decât cum era la epoca de care vorbim, numai meritul personal era singurul titlu de drept de a obţine donaţiuni, averi şi situaţii.

Departe de a putea compara aceste donaţiuni [9]) cu acelea de sub regimurile feudale, donaţiunea în sine nu avea caracterul unei donaţiuni propriu zise, fiindcă de şi ea era răsplata unui merit, apoi servea totdeauna şi drept contravaloarea unor servicii ce urmau să se presteze pe viitor, adeseaori venitul moşiei donate servind ca o complectare a salariului celui ce continua să ocupe o slujbă, să presteze un serviciu oarecare. Apoi aceste donaţiuni erau temporare, unele pe o viaţă întreagă, altele doar pe timpul cât cel ce a primit donaţiunea ocupa un serviciu oarecare. Nici o donaţiune nu se făcea cu dreptul de moştenire din tată în fiu, moşiile şi domeniile donate întorcându-se îndărăt, odată cu moartea titularului, în proprietatea Sultanului.

Actul de donaţie se numea „*tezkereli*" şi „*teskeresis*" şi donaţiunea era condiţionată totdeauna de un serviciu făcut, sau în baza meritelor şi increderei obţinute, de un serviciu ce urma să se

facă. Caracteristica acestor donații era, că obiectul donațiunei nu-l forma de fapt moșia sau domeniul ce era amintit în actul de donație, ci numai venitul acestuia astfel că beneficiarul nu devenia proprietarul obiectului donat, ci numai posesorul acestuia, beneficiind de uzufructul obiectului donat. In asemena condițiuni nu se poate face nici o comparație și apropiere între regimul feudal din acele vremuri din alte părți și regimul de proprietate din Turcia, unde după cum credem, că am demonstrat, moșiile și domeniile continuau să rămână în proprietatea padișahului, acesta sau reprezentanții săi donând doar folosința și veniturile proprietăților. De și acest venit era cedat prin act de donație, în principiu donația nu era decât contravaloarea unui serviciu făcut sau a unor servicii ce urmau să se facă de aci înainte.

Caracterul specific al acestor donații se mai evidențiază apoi și prin faptul, că ele, ca valoare, puteau fi mărite, după cum se mărea serviciul sau meritul celui ce primea donațiunea. Când îndatoririle și serviciile îndeplinite încetau, sau nu erau îndeplinite de către cel ce a primit donațiunea, aceasta putea să înceteze. Inceta întotdeauna în cazul din urmă, când beneficiarul din causă de forță majoră, ca bătrânețe, invaliditate, etc. nu mai putea îndeplini serviciile în vederea cărora el primise donațiunea. In acest caz primea o altă recompensă. Dacă însă neîndeplinirea serviciilor se datora reavoinței sau neglijenței, cel vinovat era mazilit. In caz de răsboi și în ceiace privește serviciile militare neîndeplinite din reavoință și neglijență, vinovăția era sancționată prin luarea capului celui vinovat, evident dacă marele Vizir, voind să-l scutească de această rușine, nu-i trimitea un laț de mătasă mai înainte drept avertisment.

După cum am arătat donațiunile erau în funcție de valoarea veniturilor moșiilor donate. In consecință suntem nevoiți să stăruim mai mult asupra unităților monetare obișnuite pe timpul acela în Turcia, deci și în Banat, de și afară de moneta turcească în întreg imperiul circulau, la diferite cursuri, toate monetele din Europa.

Banul cel mai obișnuit în Banat era *„groșul"* și *„groșița."* 40 groșițe sau axini, cum le ziceau turcii egalau cu un groș. Groșițele erau bani eminamente turcești, ele erau de argint amestecat cu nichel. Mai erau groșițele de argint, numite „osmanie", imitate după banii persani. Pe timpul lui Suleiman cel Mare și până prin anii 1585 un taler sau galben, cum îi ziceau bănățenii, valora 40 groșițe sau axini, era deci identic ca valoare cu „groșul." Un taler cu coroană, adică galbenul turcesc, numit *„Sultanin"* sau scud valora 50 groșițe. Acesta era de altfel unitatea după care se calcula cursul celorlalte monete. Un „taler" sau „galben" unguresc avea un curs de 60 groșițe, deci valora $1^1/_2$ cât un taler obișnuit și 1'2 cât talerul cu coroană sau scudul. In monetă germană un asemenea galben, adică cel unguresc valora 2 fl. și 15 cr.

Pe timpul lui Murad al III. se depreciază groșița. In vreme ce până atunci dintr-o oca turcească de argint se băteau 500 gro-

șițe, vistiernicii acestui sultan, pentru echilibrarea bugetului imperiului, au început să retragă din circulație vechile groșițe, bătând altele noui și anume 1000 buc. dintr'o oca de argint, adăugând, bine înțeles și alt aliaj și păstrând nu numai forma, dar și mărimea și greutatea piesei vechi. Evident, că operația nu a reușit în întregime, căci noua monetă a început să se deprecieze astfel, încât in anul 1590 un piaster sau scud, groș sau taler valora 80 groșițe noui sau axini, iar un galben, înțelegând galbenul unguresc, mai comun în circulație, valora 120 groșițe noui.

In anul 1630 un galben valorează 200 groșițe, iar un groș nou, deci depreciat și acesta în urma aliajului din care e bătut, valorează 80 groșițe noui. Cele vechi deși circulau încă se calculau numai la groșii vechi [10].

In raport cu devalvarea monetei crește și solda mercenarilor, dar și poverile supușilor, raialelor, ce duceau în spinare sarcinele bănești ale imperiului. E inutil să arătăm, că la început baterea monetei noui, a groșiței noui, a avut caracterul unui fals grosolan, moneta nouă fiind pusă în circulație la acelaș curs cu cea veche și că acest falș a fost plătit tot de către supuși. Acestia nu numai, că primeau o monetă ce nu valora decât jumătate din valoarea nominală, dar erau obligați să plătească, în moneta ce o aveau, de'multe ori cu groșițe vechi îndatoririle noui, mărite, când nu erau dublate. Nouile groșițe ca mărime, greutate, etc. nu se deosebiau cu nimic de către cele vechi, doar argintul din ele era mai puțin și a trebuit timp până poporul de rând a început să le deosebească de cele vechi, să-și dea seama de deosebirea de valoare dintre ele. Dealtfel asemenea operațiuni financiare erau obișnuite în vechime și ele se mai practică și azi evident cu alte mijloace și în altă formă.

Moșiile și domeniile destinate a fi donate, erau împărțite, după mărimea veniturilor lor, în trei categorii.

1.) Moșii sau sate cu venituri dela 3000 până la 19.999 groșite. La început, când încă nu s'a văzut consecințele acestor fel de donații, acestea erau donate unui caporal în contul lefei sale și soldei oamenilor săi. Astfel un sat, care era prețuit că aduce 19.000 groșițe anual, era donat unei unități militare, care număra 1 caporal cu o soldă de 2000 groșițe pe an, și a 12 soldați cu câte o soldă de 1700 groșițe pe an. Ținând seamă însă, că acești soldați se considerau stăpânii absoluți ai satelor, dându-se la jafuri și abuzuri, ceiace a dus la depopularea satelor, s'a renunțat la astfel de donațiuni. Moșiile cu venite între 3000—19.999 groșițe devenite în limba bănățeanului spăiluguri, după *„spahi"*, spăhia căruia îi erau donate cu anumite îndatoriri militare, au trecut sub administrația „beglerbeiului" din Timișoara cu o destinație specială tot de ordin militar. Categoria aceasta de moșii au fost numite turcește „timar" și fie direct de către pașa din Timișoara, fie la propunerea acestuia de către Sultan, au început să fie donate unor gradați din armata turcească, unor spahi. Donația obliga pe posesor, să plece personal la oaste, în caz de nevoie, și să ducă cu el

atâţia oşteni, cât de mare era venitul moşiei, după un anumit calcul, asupra căruia vom mai reveni.

Actul de donaţie, prin care paşa făcea donaţia se numea „tezkeresis“, iar acela, prin care donaţia venia gata, făcută din Stambul, ca din partea Sultanului, se numea "teskereli“, iar raportul prin care paşa propunea donaţiunea pe seama vre-unei persoane ce binemerita, se numea *„tezkere“*. Tot tezkereli se numea şi ordinul sau fermanul Sultanului. prin care se reconfirma un drept avut, obţinut prin vre-o patentă anterioară.[11])

In cursul organizării paşalîcului toate donaţiunile, privind moşii cu venite de sub 20.000 groşiţe, erau făcute de paşa din Timişoara, mai târziu, acest drept i-a fost îngrădit până la moşiile cu venit de până la 6000 groşiţe. Şi în felul acesta însă paşa găsia mijlocul de a abuza de puterea sa. Am arătat, că pentru un gradat, categorie în care intra şi spăhia, era socotită o soldă sau un venit de anual de 2000 groşiţe. O moşie sau sat deci, care aducea 19.000 groşiţe, conta în efectivul de război al sultanului cu un caporal, sau alt gradat, şi 9 oameni. Cum paşa din Timişoara avea tot interesul să-şi menţină şi să-şi întindă puterea, care însemna şi noui venituri pe seama sa şi după ce dreptul său de donaţie a fost îngrădit la moşiile de sub 6000 groşiţe venit, a recurs la un mijloc pe cât de ingenios, pe atât de simplu, pentru a putea dispune şi asupra moşiilor mai mari.

Inainte de a ne întoarce însă la acest mijloc, sunt necesare câteva precizări.

Moşiile acestea serveau, după cum am arătat, pentru întreţinerea unor efective militare. Când aceste efective erau din armata permanentă, deci deplin echipată, pentru un soldat se socotea o soldă de 1700 groşiţe anual. Cum însă acest fel de a administra în special satele ar fi dus la distrugerea totală a acestora, soldaţii mutaţi anual, ba şi mai des, dintr'un loc în altul ne având nici un interes să-şi bată capul de soartea acestora, s'a recurs la o altfel de administraţie, solda soldaţilor din armata permanentă urmând să se acopere în altfel. Satele şi moşiile cu venite mai mici de 20.000 groşiţe, au fost date unor foşti gradaţi, spahii, cari erau datori să se prezinte la oaste la prima chemare, cu atâţia soldaţi complect echipaţi, de câte ori 3000 groşiţe se aflau în venitul anual al moşiei sau satului. Astfel un sat cu 19.000 groşiţe venit însemna 5 oameni pentru efectivul armatei turceşti, socotindu-se timariotul, spahia cu 6000 groşiţe, iar restul cu câte 3000 groşiţe venituri şi soldă.

Fiindcă nu era o evidenţă exactă a întinderii moşiilor pentru a-şi mări veniturile şi evident şi prestigiul, paşa începea să împărţească asemenea moşii în trei părţi, în felul acesta ajungând până şi trei spăhii într'un sat. Acestea împărţite, puteau fi donate de el personal, după cum şi erau împărţite. O astfel de moşie împărţită nu mai însemna însă pentru efectivul armatei turceşti 5 oameni bine

înarmaţi, ci numai 3. Dacă în timpuri normale această defecţiune nu a contat, apoi cu timpul s'a resimţit. De aceia printr'un ordin Sultanul opreşte cu totul fără miţarea moşiilor, tăind posibilitatea, ca paşa să fărimiţeze în trei părţi, de câte 5000—6000 groşite venit fiecare parte, moşiile de sub 20.000 groşi venit, pe care paşa, până aci le dona la trei partizani de ai săi. Cum însă Sultanul era la Stambul şi paşa la Timişoara, când nu s'au mai putut împărţi moşiile, apoi s'a recurs la falsificarea cifrei veniturilor acestora. Când cei vinovaţi au putut fi găsiţi, ei au fost pedepsiţi. Găsim astfel între documentele ce ne stau la dispoziţie unul amintind de pedepsirea defterdarului din Timişoara (1630), care de sigur, că a fost mazilit pentru o vină de acest fel. Pentru a curma abuzurile ce se făceau pe acest teren în 1621 Marele Vizir dispune, ca timarioţii să fie datori să pună în linie de bătaie un om de fiecare 3000 groşite venit.

2). Moşiile, a căror venit trecea de 20.000 groşiţe se numeau „*ziamet*" [12]) şi nu puteau fi donate decât de către Sultan. Din aceste moşii nu se puteau firimiţa decât plusurile ce treceau peste 20.000 groşiţe venit anual. Moşiile ce resultau din asemenea împărţiri se numeau „*edjmallii ziamet.*" S'a luat apoi dispoziţia, ca să se facă o nouă numărătoare a moşiilor cu veniturile lor pentru a se vedea pe câţi soldaţi poate conta Sultanul în ori şi ce moment. Tot în acest scop s'a introdus şi sistemul „kilidji" adică a adunării la un loc a moşioarelor, cari mai multe la un loc dădeau un venit de 3000 groşiţe anual, interzicându-se cu desărvârşire donaţiunile privind moşii mai mici de 3000 groşiţe venit, donaţiuni, cari se făceau din pură simpatie de către paşă, fără a cuprinde în ele şi obligaţiuni de ordin militar pentru cei ce au primit asemenea donaţiuni. Pentru moşiile cari obligau punerea în linie de bătaie a unui singur om puteau concura copii timarioţilor şi a foştilor spăhii, cari erau capabili să poarte armă şi cari făceau serviciul militar. Cum pe lângă fiecare paşă, care ducea sub steag propriu numărul de voinici la care era obligat prin donaţiunile primite, mai serveau şi copii de spăhii şi timarioţi fără vre-o soldă, ci numai în speranţa, că serviciile lor vor fi recompensate de către paşă prin donaţiuni, moşiile acestea mici îşi aveau căutarea lor. Dealtfel fiecare paşă îşi manifesta loialitatea faţă de stăpânul său, faţă de Sultan, ducând la oaste, afară de numărul obligator de soldaţi şi o mulţime de mercenari şi voluntari. Cei din urmă erau recrutaţi dintre copii spahiilor şi timarioţilor şi serveau pentru întreţinere şi în speranţa unei donaţiuni.

Pentru a curma abuzurile ce se făceau cu donaţiunile făcute de paşă, cum şi pentru a le face imposibile pe acelea privind venitul unei moşii, mai ales după ce groşiţele s'au devalvat cu totul, socotindu-se 5000 groşiţe ca minimumul necesar întreţinerei unui soldat de către spahii şi timarioţi, deci în momentul, când chiar nici moneta turcească prin continua devalvare şi fluctuaţiuni de curs nu mai putea să servească de bază sigură calculului efec-

tivului soldaților pe cari îi întrețineau satele și spăhiile bănățene, pentru a asigura pe seama Sultanului un efectiv permanent s'a recurs la un nou sistem în ceiace privește moșiile, satele, etc. Noul sistem mai avea și avantajul, că facea imposibile abuzurile unei administrații tot mai conrupte. In loc de a prețui moșiile după venitul lor a fost introdus sistemul *„kilidj,"* a paloșului, adică moșiile, satele, etc. erau prețuite după numărul paloșelor, soldaților pe care erau datoare să le pună în linie de bătaie. In acelaș timp s'a interzis divizarea moșiilor în bucăți mai mici decât acelea a căror venit e necesar echipării și intreținerii unui om înarmat. S'a stabilit câte „kilidji" sunt de fiecare pașalic, adică câte moșioare și moșii ce aduc un venit de cel puțin 5000 groșițe are pașalicul stabilindu-se din nou, câți soldați e dator să pună în linie de bătaie pașa din Timișoara și câți soldați sunt datori să dea ceilalți demnitari, cari au primit donațiuni. Prin noul sistem, care a mărit efectivul acestei armate s'a stabilit definitiv numărul soldaților pe care putea conta Sultanul în Banat. Soldații intreținuți astfel de către spahii și timarioți, adică în timp de pace numai cu mâncare și îmbrăcăminte, în timp de război și cu echipament și arme, se numeau *„djebelüt."* Aduceau ceva cu armata cu schimbul de azi întrucât în timp de pace lucrau pe moșiile stăpânilor lor, a timarioților și spăhiilor, în opoziție cu armata, a cărei intreținere s'a încercat la început, în felul arătat, dându-i drumul asupra satelor și care era o armată permanentă.[13])

Pentru a fi ferit de suprinderi în ceice privește efectivul, dar și echipamentul acestei armate, pașa, care răspundea cu capul față de sultan, ordona din când în când un fel de inspecții alarmă, când toate spăhiile erau datoare să se prezinte cu oamenii lor deplin echipați și înarmați în anumite puncte ale pașalıcului. Aceste alarme se numeau „ioclamau" sau „luștrau" forma ultimă întrând și în graiul bănățenesc. Când unul din spăhii nu se prezenta la luștrau, sau se prezenta cu un număr de soldați mai mic decât acela la care era obligat, ori soldații nu erau echipați omenește, vinovatul era mazilit. In caz de război asemenea defecțiuni erau plătite adeseaori cu capul.

Din cele expuse până acum se vede depărtarea enormă a acestor donații dela acelea, cari se făceau în țările feudale.

De altfel e interesant, că turcii purtau o oarecre grijă acestor mazili sau mazuli, punându-i în rând cu *„mütekaid"*-i [14]), adică cu veteranii și invalizii, cum și cu copii minori ai celor căzuți pentru țară și îngrijind de existența lor. Dealtfel copii minori ai celor căzuți pe câmpul de luptă erau adeseaori împărtășiți cu câte o mică donațiune cu obligamentul, ca la timpul lor să servească cu arme pe sultan. Aceasta nu se făcea pentru meritul părintelui, ci pentru a așura funcționarea unei instituții, căci turci „asiatici" aveau asemenea instituții, asupra cărora vom reveni, creiate tocmai pentru ocrotirea veteranilor, invalizilor și copiilor minori ai celor căzuți pentru țară.

In condiţiunile aci expuse care era situaţia unui spăhie dela noi? Ea era dintre cele mai strălucite şi cu mult mai strălucită şi cu mult mai favorabilă decât aceia a şefilor şi gradaţilor armatei permanente, mercenare. Dacă interesul sultanului nu-l reclama, el era stăpân liber, independent. Indatoririle lui se reduceau la cazurile de războt şi atunci, când se ordona luştravul. In primul rând se ducea şi el la răsboi, în al doilea caz trebuia doar să îngrijească, ca oamenii lui şi echipamentul lor să fie în ordine. Incolo era un moşier dintre cei mai fericiţi, de toate nevoile sale ingrijindu-se supuşii săi, raialele de pe moşia sau din satul primit ca donaţie. Se putea însura de câte ori voia şi îi permitea starea sa materială şi locuia de obicei în capitala sandjacului, unde, după cum vom arăta vorbind de instituţiile turceşti din Timişoara, îşi aranja alături de ceilalţi spăhii o viaţă după toate cerinţele turceşti de pe aceia vreme. In Timişoara, cum de altfel şi în alte localităţi mai însemnate ale Banatului, îşi avea nu numai bisericile şi şcoalele sale, dar şi băile şi alte distracţii. In general situaţia spăhiilor dela noi în răstimpuri de linişte, dar chiar şi în timp de răsboi, câmpul de luptă fiind în Ungaria, era de invidiat. Cu mult mai proastă era situaţia spăhiilor din provinciile asiatice ale imperiului. Aceştia, învăţaţi cu alt climat, trebuiau să vină, în tot timpul răsboaielor Turciei în Europa, peste mări şi ţări, să părăsească cămine, familie, lăsându-şi adeseaori oasele pe aici.

Beglerbeiul sau paşa din Timişoara, era şeful armatei ce resulta din donaţiile de moşii făcute în conformitate cu cele arătate până aci, iar şubşeful era unul dintre bey, de fiecare sandjac fiind unul. Armata aceasta[15]), în comparaţie cu aceia mercenară se putea numi armată de elită nu numai prin echipament, ci şi ca moral, fiindcă mulţimea de spahii mai mici şi mai mari erau legaţi, după cum am arătat, cu alte interese de imperiu, decât mercenarii ce serveau pentru soldă.

Venitul unui Bei varia între 1750-4600 galbini, iar numărul „djebelükülor" adică a soldaţilor, pe care erau obligaţi să-i pună în linie de bătaie varia, după venit, între 42 şi 110. Cum însă veniturile lor erau întreite, când nu înzecite, acelora înscrise în defterele de donaţie, mai ales în timp de război, când din vinderea şi răscumpărarea prisonierilor realizau venituri extraordinare, fiecare când pleca la oaste, se întrecea cu vecinul său în a duce o sumă dublă sau întreită, când nu mai mare, de djebelüci sau soldaţi. In rang, după beglerbei, adică după paşa din Timişoara urma beiul care, atunci când Stambulul nu dipunea altfel, îl urma pe beglerbei şi în funcţie. Gradul următor beiului era acela de „*subbei*", care-l înlocuia pe acesta. După subbei urma „*ceribaşi*" adică căpitanul[16] mai exact căpitanii, iar în locul al patrulea venia „*sürüdjibaşi*" adică locotenentul şi „*subaşi*" adică sublocotenentul. Beglerbeiul şi beiul, pe lângă funcţia militară aveau şi atribuţiuni civile. Gradele acestea privesc armata resultată din posesia, în felul arătat, a pământului şi erau date de beglerbei în proporţia şi în ra-

port cu veniturile fiecăruia, mai în urmă cu numărul soldaţilor aduşi de fiecare. Un subaşi era de obicei un spăhie cu un venit de peste 20.000 groşiţe sau cu cel puţin 15 oameni. Beglerbeiul, adică paşa, cum şi unii dintre bei, mai ţineau şi câte un caimacan, care era locţiitorul său în toate afacerile civile şi politice.

Paşalîcul din Timişoara, după ce a fost complect organizat, era împărţit în şease sandjacuri şi anume: 1) Sandjacul Giulei (cuprinzând jud. Arad, Bichiş, Cenad, un colţ din Bihor); 2) Ineului (părţile muntoase ale jud. Arad şi jud. Zărand). 3) Lipovei (cele două laturi ale Mureşului până la Aradul de azi, nordul jud. Severin) 4) Cenad. (partea nordică şi nord-vestică a jud. Timiş-Torontal, parte din Cenad, câmpia jud. Arad) 5) Timişoarei (centrul jud. Timiş-Torontal, parte din Caraş şi din Severin) şi 6) Sandjacul Moldovei (cu jud. sudul Caraş, Severin şi Timiş-Torontal). Sandjacul Moldovei de altfel avea o situaţie specială, stând şi sub ordinele paşalîcului ce se întindea la nord de paşalîcul Timişoarei cuprinzând ţinuturile Orăzii-mari etc. Acest sandjac îngrijea de primirea şi expedierea mai departe a transporturilor sosite pe Dunăre sau pe uscat, prin Balcani, pe seama paşalîcului de Oradea [17]).

Cum în urma abuzurilor multe pe cari le făcea administraţia din Timişoara, de sigur că în complicitate cu defterdarul, nu se ştia nici când pe câţi djebelüci, adică jebelei, cum le ziceau bănăţenii, se poate conta, de şi tot sub conducerea lui, dar ca un fel de control al defterdarului s'a organizat un birou special, al cărui funcţionari *„defter-kiaia"*, eminul şi *„defterceauşu"* colindau satele pentru a verifica impozitele si zeciuiala plătite de către raiale spăhiilor şi celorlalţi posesori de „dezkere" şi deftere de donaţie şi în baza acestor anchete făcute la faţa locului întocmeau apoi *„defter-idjama"*-ua, un fel de inventar al efectivului de soldaţi datorat de fiecare posesor de pământ sau alte donaţii. Un alt birou ţinea în evidenţă vacanţele şi nouile donaţii.

Deşi armata astfel susţinută era o armată de elită în ceiace priveşte echipamentul, în epoca de glorie a armatei turceşti, epocă în care cade şi stăpânirea Banatului de către osmanlii, nu această armată forma forţa principală a imperiului, ci armata mercenară, recrutată aproape exclusiv dintre musulmanii fanatici, disciplinată, căreia nu i se puteau opune armatele ridicate de Europa feudală, de obicei armate de strânsură. Dacă imensele armate turceşti, recrutate din mijlocul unei populaţii fanatice, dar din ţinuturi sudice, care nu putea suporta climatul nordic, ar fi putut ierna o singură dată la Buda, cu totul altă faţă ar fi luat harta Europei şi alt curs civilizaţia. Intr-un timp, când în apus ştiinţa militară era la începutul ei, când rivalităţile dintre domnitori au ajuns la maximum, Turcia poseda armate de sute de mii de oameni, disciplinate şi având chiar şi o oarecare instrucţie militară. Examinând însă toate răsboaiele Turciei duse în centrul Europei, până sub zidurile Vienei, vedem, că preocuparea principală pentru statul-major al ar-

matei turceşti nu-l forma atât întocmirea unui plan de luptă şi război, cât acela al concentrării şi sosirei, cel mai târziu până la sfârşitul lunei Mai, a armatei pe câmpul de luptă, pentru ca odată cu începerea anotimpului ploios imensele armate aduse până şi din Mesopotamia, Anatolia, Egipt, etc. să se poată întoarce sub un climat mai potrivit. Elementul turcesc din Europa forma nenumăratele garnizoane din cetăţi, etc, încât majoritatea armatei de manevră era formată din elemente sudice, cari nu puteau suporta climatul nostru. In adevăr mai ales pe timpul lui Suleiman şi Baiazid, nu exista forţă armată de uscat în Europa care s'ar fi putut opune, evident în condiţiuni climaterice şi geografice egale pentru ambele părţi, armatei turceşti permanente. Armatele turceşti însă soseau pe câmpul de bătaie din Europa Centrală după marşuri de sute şi mii de klm. Numai după ce Europa apuseană a început să imite pe turci, organizând şi ea armata permanentă şi după ce corupţia şi spiritul destructiv din Fanar a pătruns în toate instituţiile slăbind forţa de coeziune şi resistenţă a armatei turceşti, iar situaţia financiară a Turciei nu i-a mai permis să ţină pas cu nouile perfecţionări aduse armamentului, apusul european a putut să ţină piept imperiului otoman, mai în urmă să alunge pe turci din Centrul Europei. Doar Turcia a fost prima ţară, care a întrodus serviciul militar obligator şi era o epocă, când apusul învăţa dela turci arta militară.

Cum Banatul a cunoscut această armată, raialele fiind obligate să întreţină trupele nesfârşite, în trecere spre câmpul de bătaie din centrul Europei, trebuie să spunem câteva cuvinte despre armata turcească din epoca de care ne ocupăm.

In general după concepţia epocei de atunci, armata turcească era considerată ca o armată mercenară, fiindcă în opoziţie cu apusul, unde serviciul militar era un privilegiu al nobililor, cari plecau la oaste cu servitorii lor, fără să fie plătiţi separat pentru acest serviciu, oastea otomană pe lângă ieniceri, cari erau soldaţi de meserie şi deci trebuiau să fie plătiţi, introducând şi serviciul militar obligator, trebuia să plătească o soldă celor pe cari îi ţinea sub arme. In sensul, cum se înţelegea atunci noţiunea de mercenar, azi fiecare armată e mercenară, fiindcă primeşte soldă în opoziţie cu armata formată din nobilime de pe atunci, care nu numai că nu primea soldă, dar contribuia şi ea la cheltuielile campaniilor.

Armata turcească contimporană epocei stăpânirei turceşti în Banat cuprindea trei elemente principale: pedestrimea, călărimea şi artileria, la care se mai adăoga flotila.

Pedestrimea era formată în majoritate din ieniceri, cari formau şi garnizoana, cum şi posturile de pază a tuturor punctelor mai importante, a cetăţilor, locurilor întărite, punctelor de trecere. Erau şi cei mai viteji, nu numai fiindcă pe lângă fiecare ghiaur făcut prisonier primeau o soldă destul de mare pentru vremurile de atunci, ci şi fiindcă distingându-se prin vitejie se puteau mai uşor

ridica, primind donaţii şi intrând în rândul timarioţilor. Era armata, care dădea posibilităţile cele mai mari de ridicare din treaptă în treaptă, mulţi dintre marii demnitari ai Turciei din acea epocă începându-şi cariera ca simplii ieniceri. „*Mustafiz*"-ii erau tot ieniceri şi din rândul lor prin selecţie se recrutau „*disdar*"-ii, comandanţii de cetăţi, pe lângă cari funcţiona un „*kiaia*", iar pentru administrarea soldelor un „*kiatib.*" Dizdarul, adică comandantul avea o soldă de 15—100 groşiţe, după importanţa locului păzit, kiaia, adecă locţiitorul comandantului, 15—30 groşiţe, iar kiatibul 10-20 groşiţe. Trupa era împărţită în secţii de câte 10 oameni, numite „bülök," fiecare om având,o soldă de 6—7 groşiţe. In fruntea secţiei, a bülőkului stătea un sergent „serbülök" cu o soldă de 8—9 groşiţe. Cei ce erau în concediu, sau nu făceau serviciu, nu primeau soldă. In listele de plată a soldelor ce le avem înaintea noastră găsim şi ieniceri fără soldă. Erau angajări voluntare, gratuite, în speranţa încadrării lor ca soldaţi cu soldă. Ienicerii erau recrutaţi exclusiv din rândul musulmanilor şi din copii, daţi de către ţările supuse crescuţi de turci. Aceştia din urmă primeau numele tatălui adoptiv şi formau elita ienicerilor. Portul ienicerilor era un „*dolman*" lung şi larg, luat peste şalvarii vârâţi în cizme. Serbülökul sau mai popular „*bülükbaşi*", adică sergentul, se deosebia de către soldaţii de rând prin cizmele sale roşii şi comânacul său mai înalt. Armamentul era o puşcă lungă, un handjar, iar la brâu cuţite, adeseaori şi pistoale. Ienicerii afară de soldă şi haine primeau şi alimenaţia şi erau încazarmaţi pe secţiuni, în bülőkuri. Pentru îmbrăcăminte primeau stofa necesară şi pe lângă ceaşcă o lingură, pe care de obicei o purtau înfiptă în turban sau comănac. Comandantul lor suprem era „*iernicear-aga*" care resida la Stambul şi care numea el singur pe toţi comandanţii, dizdarii cetăţilor, etc.

Inceputul ienicerilor se datoreşte mozlimilor, cari scutiţi de imposite şi ori şi ce sarcini plecau la război. Se numeau „*reis*" sau „*azabi*" şi au fost armata turcească cea mai temută până când faima lor nu a fost întunecată de ieniceri.

Azabii erau organizaţi în „*djemaete,*" fiecare djemaetă fiind subîmpărţită în 4 „*ode*" în fiecare odă fiind zece oameni. Când djemaetul nu era comandat de câte un „*aga*" sau „*kiaia,*" atunci comandantul se numea „*reis,*" adică căpitan. Sub comanda acestui ofiţer erau sergenţi,i numiţi aici „*serodaci,*" cari erau şi şefii odelor. Solda serodacilor, a sergenţilor era ca la ieniceri, aceia a trupei era mai mică.

In vreme ce în listele de plată privind solda ienicerilor nu găsim decât nume turceşti, în listele privitoare la solda azabilor găsim şi nume slave, albaneze etc. ba şi româneşti. Nu putem şti, dacă aceşti din urmă au fost turciţi sau ba, dar cum odată cu trecerea la mohamedanism în genere li se da alt nume proseliţilor, presupunem, că aceşti din urmă şi-au păstrat religia. Armamentul lor era ceva mai primitiv decât al ienicerilor. Lance sau suliţă, handjar, iar ca disciplină inferiori ienicerilor. De aceia nu li-se lasă în pază decât puncte mai puţin importante. In schimb erau sânge-

roşi până la sălbăticie. Ei formau punctul de legătură între ieniceri şi „martaloţi", armată recrutată dintre creştini şi pusă sub comanda unui agă, sub care stăteau mai mulţi ofiţeri, numiţi „*sermaie*" şi sergenţi numiţi aici „*serode*". Trupa de martaloţi, care nu primea decât o soldă de 5 grosiţe, era renumită pentru jafurile ce le comitea pe unde trecea, astfel, încât noţiunea de martaloţ a întrat în limba ungurească în sens de adunătură de bandiţi, „martalócz népség". In cetăţile şi locurile întărite din Banat numărul lor egala de multe ori cu acela al ienicerilor şi azabilor la un loc. Afară de aga, ofiţeri şi gradaţi, restul era recrutat dintre creştinii ce îmbrăţişau de bună voie cariera armelor. Mulţi dintre ei se turceau, trecând la mohamedanism, primind donaţii şi topindu-se apoi în masa musulmanilor. Această armată era supapa prin care evadau din rândul creştinilor, strecurându-se în rândul populaţiei turceşti, elementele din raiale, cari doreau cu ori şi ce preţ să se validiteze.

Cavaleria era formată de escadroane de câte 100 oameni puşi sub comanda unui agă. Trupa erea grupată pe secţiuni numite şi aici ode, numărând 10 călăreţi fiecare. Cavaleria se numea „*olufedjic*" şi „*garibeke*"; cea dintâi se deosebia de cea din urmă prin culoarea drapelelor dela suliţe. Cei dintâi erau cu drapele roşii şi cei din urmă cu drapele albe. Afară de aceste trupe de cavalerie mai exista cavaleria voluntară „*gönölük*", adică cei neînfricoşaţi, armată de elită, cu soldă dublă, care se utiliza la atacuri, pentru ruperea rândurilor şi provocarea de panică în tabăra duşmană. Ceialaltă cavalerie se folosea la urmărirea sau învăluirea duşmanului.

Dar în armata turcească, pe timpul ei de glorie, rolul cel mai de seamă l-a jucat artileria, „*topci*" adică tunarii, „*top*" însemnând tun. Ca popor războinic, atunci, când în apus noţiunea arsenalelor armatei era aproape necunoscută, în Dolma-bagci din Stambul tunarii turci îşi aveau cartierul lor separat, „top-chane" cu şcoale speciale şi arsenale, de unde era prevăzut cu material de artilerie şi oameni specializaţi întreg imperiul.

O subdiviziune a artileriei, bateria, stătea sub comanda unui agă numit aici „*sertopcin*", iar pentru păstrarea rezervelor de material erau numiţi naziri speciali. Solda artileriei şi în general partea administrativă a unităţilor artileriei era sub îngrijirea unui kiatib. Trupa era de asemenea împărţită în „*bülöküк*"-uri sau „*belic*"-uri [18]) mai popular. Atât trupa, cât şi ofiţerii erau recrutaţi din rândul tuturor popoarelor din imperiu. Subofiţerii şi gradaţii pimeau o soldă de 10—20 groşiţe, iar trupa de 6—9 groşiţe.

In anul 1627 în cetatea Timişoarei, pe lângă artileria obişnuită mai era un agă, plătit cu 56 groşiţe soldă, având sub comanda sa 7 belicuri cu o trupă de 70 oameni ce lucrau numai la fabricatul prafului de puşcă. Pe lângă acest agă mai funcţiona un instructor, un contabil, un nazir şi un kiatib. Postul cel mai important era însă a „*dnagu*-"ului, un fel de diacon mohamedan, care nu avea altă slujbă, decât să se roage zilnic lui Mohamed, ca să ferească fabrica de praf de puşcă şi depositele de vre-o explozie.

Dealtfel tot în sarcina acestuia cădeau şi măsurile de siguranţă. Comunele, ce aduceau materialul necesar fabricării prafului de puşcă (salitru),erau privilegiate. Pe lângă „dnagu"-l dela fabrica de praf de puşcă, fiecare deposit mai important de explosibile îşi avea „dnagu"-ul său. Cum nici o armată din Europa de pe acele vremuri nu a dat armei artileriei importanţa pe care o dădeau turcii, arsenalele lor de artilerie erau arătate ca model. Despre celelalte trupe auxiliare, cunoscute în Banatul ocupat de turci, cum erau fierarii *„hadad"* sau *„medjarii"* adică lemnarii, ori *„geranii"* adică marinarii cu admiralul lor numit *„capudan"* nu avem nici o menţiune specială. Tot din cadrele armatei făceau parte şi *„mehter"*-ii, adică orchestriştii.

Tot de armată ţineau şi *„mütekaidii"* pensionarii, încadrând în rândul lor pe veterani, invalizi, uneori şi pe timarioţii mazilişi.

Dintre cetăţile paşalicului de Timişoara încărcate cu garnizoană mercenară semnalăm Timişoara, Muracul sau Hudacul între Iarmata şi Murani, Aradul, Topinci sau Butinul, Verşeţul, Vărădia, Bocşa, Cenadul, Făgetul, Lipova, iar dincolo de Mureş Şiria, Dandabad (?), Bichişul, Sarvaşul, Erdőhegy, Ineul şi Giula.

După cum am amintit, armata de martaloţi era recrutată aproape exclusiv din raiale, deci şi dintre români. Astfel pe lista de plată a soldei martaloţilor din cetatea Bocşei în anul 1590—1591 pe lângă 33 ieniceri, cifră în care întră şi aga şi ceilalţi ofiţeri, găsim pe următorii români: sergentul Radu Vuc, Petru Stoian, Nicolae Miloş, Nicolae Stoian, Ion Miloş, Ion Mioc, Stoian Pavlovici, Andrei Zobuc sau Zobucu, Petru Andrei şi Dtrie Mihai. Mai urmează doua ode cu soldaţi purtând nume tot româneşti. In acestea sunt alţi 20 soldaţi, astfel, că la 33 ieniceri garnizoană găsim 30 soldaţi de naţionalitate română.

Pare paradoxal, dar aşa este. Cetăţile turceşti de pe pusta Ungariei sunt păzite alături de români şi slavi şi de către unguri [19]) în contra ungurilor şi astfel cade dela sine afirmaţiunea istoricilor maghiari, cari împuiază capul cui voesc să-i creadă cu pretinsa ură dintre maghiari şi stăpânirea turcească.

Iată de altfel numele din două *ode* din cetatea Timişoarei pe aceiaş ani 1590—1591 reproduse după o astfel de listă de plată. Oda primă comandală de către Baiezid Ali numără pe următorii soldaţi: Behran Abdullah, Dtrie Vuici, Ioan Vancea, Petru Radoşan, Nicolae Mili, Pavel Mihailu, Pavel Matias şi Mihai Stoian. Oda a doua e comandată de către Nicolae Ivan şi numără pe soldaţii Pavel Dimitrie, Radu Nedelan, Dimitrie Stoian, Nicolae Brasoic, Petre Mihailu, Nicolae Bosica, Miklós Masarovits, Giura Palici şi Nicolae Radovici.

Inainte de a arăta, cum maghiarii, cari pretind, ca au dispărut cu totul din Banat pe timpul ocupaţiei turceşti şi aceasta din cauza persecuţiei, deşi s'au împăcat foarte bine cu turcii, evident acolo, unde au existat, voim să spunem câteva cuvinte asupra organizaţiei judiciare şi şcolare bisericeşti, cea dintâi fiind în strânsă legătură cu raialele.

Se discută încă şi azi asupra lipsei de organizare administra-

tivă a Turciei de pe vremuri. De fapt pacostea administrației turcești era lipsa unei concretizări precise a atribuțiunilor fiecărei autorități astfel, încât în multe probleme acestea își încălcau cercul de competință, ca mai apoi să se desintereseze fiecare de anumite chestiuni, sau să lase în voia soartei alte probleme tot atât de importante.

In fruntea organizației judecătorești stetea „*cadiu*"-l,[20]) care însă nu era îngrădit cu nimic în atribuțiunile sale, astfel, încât pe lângă atribuțiuni de ordin penal sau civil îl găsim ca îndeplinind și acte de notariat, ba chiar și de ordin fiscal. Cum însă justiția turcească era dintre cele mai costisitoare și apoi era dintre cele mai interesate, fiidcă venitul și leafa cadiului era în raport cu zilele de judecată și numărul citațiilor trimise, evident că balanța dreptății se apleca de partea celui ce știa și putea plăti mai bine. Tocmai din această cauză părțile judiciabile o încunjurau mulțumindu-se cu dreptatea pe care o servia „chinezul" lor. In adevăr printr'un concurs fericit de împrejurări atribuțiunile de judecător ale chinezului erau în mod tacit recunoscute și de către autoritățile turcești astfel, încât în acelaș timp funcționau de fapt două justiții pe teritoriul Banatului, aceia turcească sub conducerea cadiului și aceia a băștinașilor sub conducerea chinezului satului.

Dealtfel văzând, că băștinașii renunță mai de multe ori, mai exact tot de atâtea ori de câte ori li se dă posibilitatea, la serviciile sale, de altă parte din cauza depărtării, cadiul nici nu era în măsură să controleze dacă raialele i se adresează lui în pricinele dintre ei, el renunța mai bucuros în favoarea chinezului în ceiace privește pricinile mai mici. Aceasta o făcea însă pe o anumită sumă, numită „*bad a hava*" și cum cele mai multe comune țineau de vre-un spahie sau propietar timariot, pricinele mai mici căzând sub jurisdicțiunea acestuia „bad a hava" era incasat de către acesta, cadiul fiind despăgubit în altă formă. In timpul din urmă însă cadiul nu mai judeca decât chestiunile penale ca omorul și lesiunile corporale mai grave, bine înțeles dacă era sesizat de cei interesați. In general însă românii bănățeni se sustrăgeau judecății turcești pentru motivele arătate. In caz de omor, când făptașul nu putea fi descoperit și prins, plătea comuna întreagă, aceia din care era originar făptașul. Dar în cazurile, când nu se știa de fel cine e făptașul, atunci despăgubirile erau plătite de către comuna, de unde era victima. Evident fiscului, pentru supusul pierdut, căci el se considera în primul rând păgubit în interesele sale prin pierderea suferită. O parte a despăgubirilor reveneau cadiului. Pentru a încunjura neplăcerile ce luau naștere pentru comune din asemenea crime, chinezul în numele comunei, se înțelegea direct cu cadiul asupra sumei despăgubirilor ce reveneau fiscului garanta suma, o încasa și o vărsa la mâna cadiului. Acesta dacă își primea partea sa din despăgubiri nu mai căuta să afle cine-i vinovatul și nici felul, cum au fost încasate despăgubirile și cum a fost pedepsit, de către chinez, vinovatul. Cum în satele noastre de

atunci, destul de reduse ca populaţie, se cunoşteau pricinele şi urile ce mocneau şi se răsbunau, evident că chinezul satului descoperea mai uşor pe vinovat şi atât pentru încasarea sumei plătite ca despăgubire, cât şi pentru celelalte neajunsuri provocate comunei urmărea el, personal, pe vinovat, substituindu-se astfel cadiului nu numai în chestiunile de ordin civil şi în acelea de calomnie şi alte pricini mai mici, pentru cari plătia cadiului „bad a hava", ci şi în chestiunile criminale mai grave ca omorul etc. In asemenea împrejurări, evident, creştea nu numai cercul atribuţiunilor sale, ci şi autoritatea şi prestigiul său. In decadele ultime ale ocupaţiei turceşti fără a fi recunoscută funcţia sa în mod formal, căci afară de autorităţile turceşti acestea nu puteau recunoaşte o altă autoritate, chinezul era stăpânul absolut al comunei, răspunzând pentru comuna sa atât faţă de proprietarul spăhiei, cât şi faţă de celelalte autorităţi turceşti.

In cazurile de omor afară de despăgubirea revendicată de fisc mai cerea despăgubire şi spăhia, dealtfel, după familia celui ucis, singurul interesat pentru pierdera unui supus al său, dar cereau despăgubiri de obicei şi membrii familiei celui ucis. Chinezul era acela care concilia apoi conflictul de interese prilejite nu numai de crime, ci şi de alte relaţiuni dintre locuitorii satelor. In realitate deci acesta în schimbul sumei ce o plătea sub titlu de „bad a hava", apoi ca reprezentantul şi garantul comunei, exercita o putere judecătorească aproape nelimitată [21]).

Cadiul se mulţumea cu sumele ce le încasa sub titlul „bad a hava," cu acelea ce-i revenea din despăgubirile ce se încasau pe urma crimelor, reducându-şi astfel atribuţiunile şi cercul de competinţă la oraşul său de reşedinţă, unde fiind şi populaţie turcească mai împrietinită cu justiţia turcească, aceasta recurgea la bunele sale servicii. Cadiul îşi rezerva şi chestiunile de moştenire, deşi după cum am arătat, în Turcia de atunci nu exista un drept de moştenire a averilor. Dacă cel mort era creştin, deci supus obiceiurilor locului, cadiul îşi făcea partea sa din moştenire, adeseaori $^1/_{10}$ a valorii. Când cel mort era musulman şi nu avea pe nimeni pe lângă el, averea rămasă era vândută la licitaţie.

Tot cadiul fixa, după numărul membrilor familiei şi impositul pe cap (a se înţelege de cap de familie) sau de fum, cum i s'a zis mai târziu, turceşte *„djijedar"* [22]). Tot el inspecta satele corectând şi complectând defterele privind veniturile spăhiilor şi acelea ale celorlalţi timarioţi. În această calitate el funcţiona deci şi ca agent fiscal chemat să controleze pe cei ce în baza veniturilor lor erau chemaţi să se prezinte la oaste singuri, sau cu un anumit număr de oameni. Tot cadiul asista la licitaţiile publice, sau la acelea, prin cari se vindea lăsământul vre-unui decedat, încheiind actele de vânzare.

Cadiul era ajutat de către *„naib"* şi de către *„muselim"* cum şi de către alt personal necesar. In general sumele ce se încasau ca amenzi sau alte pedepse, se numeau „bad a hava", numire sub

care, după cum am arătat cadiul, încasa şi sumele ce le lua pentru renunţarea în favorul chinezului, la atribuţiunile sale de judecător. Având unul dintre posturile cele mai importante, căci în calitatea sa de agent fiscal controla şi activitatea oamenilor paşei, deci în mod indirect şi pe acesta, cadiul şi ajutorul său naibul erau numiţi direct din Stambul. Salar regulat şi fix nu aveau, ci erau plătiţi din taxele arătate, pe cari aveau deci interesul să le încaseze din toate chestiunile litigioase.

Fiecare paşalic era împărţit în mai multe circumscripţii judecătoreşti, numite „*caza*" atunci când se înţelegeau numai în sens judiciar, „*nahiere*", când aveau un înţeles administrativ. Fiecare sandjac avea câte 2-3 circumscripţii judecătoreşti şi administrative, după întinderea sandjacului. Cadii erau membrii de drept ai divanului ţinut de către beglerbey sau paşă. Tocmai fiindcă avea atât de largi atribuţiuni cadiul, ne având fixat cercul competinţei sale, se bucura de mare trecere, turcii adresându-i-se ca unui arbitru şi în chestiuni, cari nu aveau nimic comun cu justiţia.

Personalul bisericei turceşti, care avea în Banat mai multe giamii, era compus din „*chatib*," care nu servea decât în geamii în zilele de Vineri şi mari serbători, „*imanul*" care celebra serviciul religios obişnuit şi apoi „muezinii," cari îşi cântau din vârful minaretelor rugăciunile atât de cunoscute.

Cum fiscalitatea e în strânsă legătură cu viaţa economică a unui ţinut, iar cea din urmă e baza vieţii sociale, economicul dominând toate manifestările societăţii mai ales într'o epocă, când despre satisfacerea unor nevoi de altă natură nu putea fi vorba, trebuie să stăruim mai mult asupra fiscalităţii turceşti, Afară de nenumăratele taxe, despre cari am vorbit şi cari uneori aveau caracterul unui imposit, alteori a unei vămi sau zeciuieli, darea sau impozitul cel mai important, fiindcă aducea veniturile cele mai multe, mai fixe şi mai permanente, era darea pe cap. A purtat mai multe numiri, cel imposabil numindu-se „*djijedar*", plătind „*djizie*" sau „*ispendjie*". Impozitul propriu zis s'a mai numit şi „charats". Dealtfel numirile s'au schimbat[23].) după cum a evaluat şi s'a desvoltat această dare, mai generală şi pătrunsă mai mult în popor fiind aceia de ispengie, expresiune pe care am găsit-o şi după două veacuri pe valea Berzavei şi Almăjului în sens de datorie grea, împovărătoare. De obicei şi în principiu pentru fiecare fum sau poartă se plătea o singură ispengie, dar în general mai multe porţi plăteau o ispengie. Pentru uşurarea administraţiei acestui imposit, care se încasa cu mai mult srăşnicie, comunele în totalitatea locuitorilor se înţelegeau cu fiscul să plătească o sumă globală după un anumit număr de fumuri, evident totdeauna mai puţine decât câte existau în realitate. Cum atât comunele, cât şi familiile singuratice aveau tot interesul să plătească un impozit cât mai mic, galbenul, cât era impositul după un fum fiind o sumă enormă pe vremurile acelea şi cum altfel nu puteau scăpa controlului, pe care între alţii îl mai făcea şi cadiul, pe timpul dominaţiei turceşti *în*

Banat au luat o extindere extraordinară aici comunitățile familiare. Introduse prin slavii de sud ca o formă mai desvoltată a clanului, românii bănățeni au acceptat aceste comunități din motive fiscale. Dar și economice, căci în felul acesta puteau mai bine să-și apere și agonisească averea și să răspundă diferitelor îndatoriri.

La început darea de cap era 50 groșițe, un groș sau un galben. Pe măsură însă ce s'a devalvat moneta turcească și creșteau lipsurile visteriei imperiului a crescut și ispengia la 125-150 și 175 groșițe.

DESTINUL GLUMEȘTE

de **Ion Stoia-Udrea**

I

Da, destinului îi place să glumească uneori. Așa cum omul mare glumește cu copilul. Ii intinde mâna cu darul. Copilului îi lucesc ochii, buzele i-se desvelesc în zâmbet ce se revarsă peste toată fața și mânuțele se intind cu degete lacome. Brusc omul își retrage mâna cu darul ascuns în palma înpumnită. Mâinile copilului tremură o clipă, apoi cad ca aripi frânte în lungul trupului. Zâmbetul i-se stinge în ochi și buzele i-se învelesc în început de imbufnare. Dar omul zâmbește acum loial și îi intinde darul cu mâna deschisă. Copilul stă la indoială. Mâinile îi atârnă nehotărâte. Buzele rămân învelite, dar în adâncul tăinuit al ochilor mijește o licărire de șiretenie. Brusc, ca un arc se destinde brațul și degetele lui ca fulgerul de iute apucă darul dorit. Râzând apoi desface învelișul de hârtie, ca să scoată dulciul. Dar, vai, în învelișul argintiu nu e decât e pietricică murdară. A fost păcălit. Cu sila își reține plânsul gata să izbucnească. Dar buzele se strâng tot mai mult, toate liniile feței se prăbușesc în jos și la colțul genelor se ivesc doi stropi mari și limpezi, cari pornesc la vale pe obraji, șiroind. Durerea s'a coborât adânc, până în adâncul sufletului. Omului i-s'a făcut milă. Nu a voit, nu a știut că va indurera așa de tare. Scoate din buzunar dulciul cel adevărat și îl pune în mâna cu sila despumnită a copilului. Acesta încetul cu încetul se îmbunează, își șterge lacrimile și zâmbind deja duce dulciul la gură. Dar dulciul nu-i mai pare așa de gustos: a păstrat ceva din gustul amar al lacrimilor abia uscate. — Așa sunt glumele destinului.

Dar câteodată mai sunt și altfel. Câteodată e bine că în învelișul argintiu se găsește doar o pietricică murdară. Căci ar putea să fie și o viperă. Destinul nu are scrupule în privința aceasta. Nu știe până unde e permis să intindă gluma.

Nici Costache Fioru nu putea să prevadă ce surprize îi va aduce minunatul dar, ce-l primise cu o zi înainte. Acum, în dimineața însorită, se trezise cu sufletul plin încă de rămășițele bucuriei de eri. Ii părea că bucuria, asemenea fumului vinului de

soiu, a pătruns în toate mădularele şi o simţia acum furnicând încă aci, în tot trupul.

Se trezise zâmbind dintr'un vis ciudat. Se făcea că merge pe un drum lung, prăfuit, ars de soare, mărginit de două şiruri de duzi desfrunziţi de cei cari culeg frunzele pentru viermii de mătase. Alături de dânsul păşia cu paşi apăsaţi bătrânul Alexa Fioru, bunicul său. Drumul îi era binecunoscut, era acelaş pe care-l bătătorise de atâtea ori în copilăria sa, de multe ori ca acum, alături de bătrân, care-l ducea la oraş pe atunci, la maistorul Lupaşcu lăcătuşul, unde Costache şi-a făcut anii de ucenicie. Dar acum alături de moşneag nu mai păşia copilul sdrenţăros de atunci, ci însuşi Costache cel de acum, directorul fabricei „Fioru", în costumul său de sport cenuşiu, cu ţigara în colţul gurii. Şi lucru ciudat, Costache ştia că bătrânul e mort de o mulţime de ani, cu toate acestea nu se mira că-l vede mergând alături, pe drumul vechi al copilăriei lui, şi rosteşte aceleaşi sfaturi, pe cari i-le repeta mereu pe atunci. Dar sfaturile moşneagului îi sunau acum naive, detot copilăreşti, şi Costache zâmbia de naivitatea bătrânului... „şi vezi, — îl povăţuia bunicul, — să iai seama, să nu te amesteci la joacă cu copiii de domni. C'apoi domnii se joacă uneori şi cu de-al de noi, dar de joaca lor nouă ne troznesc măselele . . ." Şi bătrânul accentua cu oarecare dispreţ cuvântul „domni." Costache se gândi că oare ce ar fi să-i spună bătrânului că acum şi el e „domn" şi încă „mare domn", cu maşină la scară şi stăpân peste 150 de muncitori. Totuşi nu ştie de ce, dar nu-i spuse, ci se veseli numai în sinea lui de neştiinţa bătrânului.

S'a trezit zâmbind. Treaz a incercat apoi să reconstituiască imaginea din vis a bunicului, dar nu a reuşit să inchege într'un chip aievea contururile ceţoase ce-i jucau inaintea ochilor. Câţi ani au trecut de când a murit bunicul Alexa? Trebuie să fie vre-o treizeci . . .

Acum însă ceva îi furnică prin vine şi nu-l lasă să se gândească la toate astea. Sare din pat cu o vioiciune neobişnuită la oamenii de vârsta lui şi în vârful degetelor, desculţ, se duce la uşa ce desparte camera lui de dormitorul soţiei. Apasă clanţa încet detot, şi fără a face cel mai mic sgomot deschide uşa, atât numai cât să poată arunca o privire înlăuntru.

Sunt lăsate storurile şi în cameră domneşte aproape întuneric. Cu toate acestea Costache Fioru desclineşte bine faţa palidă a lehuzei şi alături un pachet de perne dantelate şi mătăşuri. Pachetul acela îl interesează mai ales pe omul desculţ care priveşte prin deschizătura uşii. Acela e darul ce l face să simtă cum îi furnică bucuria prin toate mădularele. Un mototol de carne roşie, un biet pui de om, aproape un embrion încă. Pe capul cât un ou organele sunt muguri abia în început de desvelire. Dar din gura aceia minusculă a plodului la câteva ore după venirea sa pe lume, aşa ţipete stridente ieşiseră, de nici cea mai renumită soprană de ope-

ră nu le-ar fi putut scoate la fel.

Costache Fioru închide uşa la loc, traversează în lung odaia sa şi intră în camera de baie. Deschide robinetul, dar sgomotul vânei de apă ce ţâşneşte îl sperie. Brusc răsuceşte robinetul, închide apa, apoi trece din nou să asculte la uşa camerii de alături, să vadă dacă şuetul apei nu a trezit pe cineva. Din odaie însă nu se aude nici cel mai mic sgomot, aşa că liniştit se rentoarce, îşi îmbracă halatul, îşi adună subsuoară hainele de cari are nevoie şi aşa, desculţ, cu papucii în mână, ese tiptil pe coridor şi călcând fără sgomot pe covorul moale coboară la parter şi intră în camera lui de lucru. Cere unei servitoare un lighean cu apă, se spală şi se îmbracă apoi în grabă, ia din cuier o pălărie şi iese, după ce spusese cameristei să aibă grijă ca toate dorinţele coniţei să fie cu grabă împlinite. El nu are să poată da pe-acasă până la amiazi, are de tranşat nişte comenzi urgente.

La scară il aşteaptă superba limuzină Packard, pe care o cumpărase cu câteva luni mai înainte, mai mult cu gândul la starea soţiei. Şoferul îi deschide uşa, dar când vrea să se urce, Costache Fioru se răsgândeşte.

— D-ta rămâi aci cu maşina, poate are nevoie coniţa, poate pentru doctor, sau altceva, stai aci sa fii la indemână. Eu am să fac o plimbare pe jos. Dacă voi avea nevoie de maşină iau Buick-ul fabricei.

II

Pe aleia străjuită de două rânduri de platani superbi, care duce spre fabrica de unelte agricole „Fioru", Costache Fioru păşeşte singur. Merge agale, ca omul care vrea să prelungească cât mai mult plăcerea drumului. E de dimineaţă, razele soarelui cad pieziş detot încă, culcând de-a curmezişul umbrele platanilor pe prundul umed al aleei. După o iarnă grea primăvara sosise pe neaşteptate, zăpada se topise toată în câteva zile şi acum pământul plin de sevă abureşte în soarele de Mărţişor. Un vânticel mulcom adie lin dinspre stepă, aducând mirosul brazdelor proaspăt răsturnate, trezind nostalgia intinselor şesuri bănăţene tăiate de brazde negre, lungi cât zarea, sub cerul boltit când exasperant de înalt, când scund, de să-l ajungi cu piatra. Costache Fioru cu nările dilatate adulmecă mirosul acesta, care îi aduce aminte de satul de pe coastă pierdut în fiecare primăvară în marea zarzărilor înfloriţi. Şi pe neaşteptate imaginea bunicului din visul de azi noapte îi răsare aievea în minte, îl vede pe bătrân aşa cum fusese înainte cu patruzeci de ani, nalt, purtându-şi trupul puţin încovoiat din umeri, dar şi la vârsta de şaptezeci de ani urcând sprinten cu coasa pe umăr coasta ce duce spre fâneţe. La şaptezeci de ani avea mustaţa mai mult neagră, decât albă, şi se ţinea după muieri încă.

Costache Fioru gândeşte: în primăvara asta se împlinesc tocmai patruzeci de ani, decând moş Alexa Fioru tot întro dimineaţă ca asta l-a luat de mână şi a plecat cu el încet, — cum

putea merge un copil de zece ani, — pe drumul ce-i apăruse în vis azi noapte. Tatăl lui Costache, singurul fecior al bătrânului, murise cu câteva luni înainte impuşcat de braconieri în timp ce, — fusese brigadier silvic, — inspecta o roată de pădure. Unii spuneau că braconierii fuseseră puşi la cale chiar de către nevasta brigadierului. Dar astea puteau să fie numai vorbe. Este adevărat însă că abia la trei săptămâni după moartea bărbatului, ea s'a înhăitat cu un voiajor comercial şi a plecat lăsându-şi copilul în plata Domnului. Niciodată nu s'a mai auzit nimic despre ea. Când s'a văzut cu plodul de zece ani căzut pe capu-i, bătrânul Alexa Fioru nu ştia încotro să apuce, ce să facă cu el. Trăia singur într'o chichineaţă de casă şi îşi tânjia viaţa muncind cele câteva petece de pământ ce-i mai rămăseseră. Ce să facă cu plodul? La gospodărit nu-l poate pune, căci „când tatăl s'a desvăţat de cosit, copilul nu mai învaţă nici să ţină coasa în mână", la şcoală nu-l putea trimite, căci nu avea din ce. Şi atunci moşul şi-a adus aminte că are el un prieten la oraş, pe maistorul Lupaşcu, lăcătuş vestit în tot aretul. Şi l-a dus pe Costache, — pe atunci abia Costa al lui Fioru, — la maistorul Lupaşcu, ca să înveţe meşteşug. Cinci ani a învăţat Costa la maistorul Lupaşcu şi alţi vre-o cinci i-a drumeţit prin toată ţara. Când după aceşti din urmă cinci ani Costa, acum Costel, a venit să-l vadă pe bunicul, l-a găsit moşneag de optzeci de ani, însurat proaspăt cu o văduvă de vre-o patruzeci. Iar peste alţi trei ani Constantin Fioru lucra deja de doi ani într'o uzină din Cleveland-Ohio, când a primit vestea dela bunică-sa maşteră, că bătrânul Alexa Fioru a răposat întru Domnul, lăsându-o singură cu o fetiţă de doi anişori. Bunicul îi lăsase deci drept moştenire o mătuşă exact cu douăzeci de ani mai tânără ca dânsul. Se cam ruşinase pe-atunci de isprava bătrânului, dar trimise bani pentru creşterea fetiţei, care la câteva luni după moartea bătrânului rămăsese orfană şi de mamă şi fu luată de către o soră a mamei ei, dăscăliţă văduvă în oraşul unde îşi făcuse dânsul ucenicia. Când peste aproape douăzeci de ani se rentoarse din America om în toată firea, găsi pe „mătuşa" lui măritată deja cu un avocat mult mai în vârstă ca dânsa, dar om cumpănit şi cu stare frumoasă. In scurt timp apoi s'a imprietenit de-abinelea cu noul său „unchiu", mai ales că acesta îi fusese de un nepreţuit folos la pertractările pentru cumpărarea actualei fabrici. Erau de-altfel de aceiaşi vârstă amândoi.

Salutul portarului care-i deschise larg uşa principală a fabricei, îl trezi din visare.

III

Inginerul cel nou, un tânăr abia eşit de pe băncile Politehnicei, era prea de puţin timp la fabrică, decât să fie avut vreme să cunoască firea patronului. Aflase despre dânsul că se ridicase din simplu muncitor până la proprietatea exclusivă a acestei fabrici şi inainte de a-l cunoaşte, se aşteptase să găsească aci unul din acei parveniţi îngâmfaţi şi inculţi, de cari sunt pline vremurile de după

războî. Cu surprindere însă găsi, — contrar ideei ce-şi formase, — un om de-o elegantă sobrietate, simplu până la distincţie în atitudini şi cu vaste cunoştinţe, şi teoretice chiar, în chestiunile ce priveau viaţa fabricei în tot complexul ei. Dar ceia ce l-a uimit mai mult, a fost uşurinţa cu care spiritul acestui om se mişca pe terenul problemelor sociale. In domeniul sociologic acest muncitor devenit milionar avea mai multe cunoştinţe şi vedea mai clar decât tot conclavul foştilor săi profesori, — se gândia tânărul inginer. Ne având de unde cunoaşte muncitorii marilor uzini, nu putea inţelege nici metoda de gândire a omului care a învăţat toate adevărurile sociologice experimentându-le, timp de o viaţă, pe propria lui piele, cum s'ar spune.

Acum şedea în faţa lui şi nu putea înţelege ce eveniment putuse să turbure aşa de puternic starea de spirit a patronului, ca să-l facă incapabil să asculte până la capăt un raport asupra unor lucrări ce se cer cât se poate de urgent executate. Cu toate că recunoştea urgenţa, directorul îi luase raportul şi-l pusese în sertarul biuroului, spunând că are să-l citească mâine, „azi nu sunt înstare să mă concentrez". Inginerul ştia că soţia directorului a născut eri un băiat, dar ca om tânăr, care nici nu se gândise măcar vreodată că are să-şi înjghebeze un cămin, nu-i venia să creadă, că un om atât de stăpân pe sine, cum s'a arătat a fi directorul să se lase turburat în aşa hal de venirea pe lume a unui plod. Şi cu atât îi crescu mirarea când eşind povesti secretarului întâmplarea şi acesta îl asigură că de zece ani, de când dânsul e în serviciu la fabrică, directorul încă nu a spus de o lucrare urgentă „să o lăsăm pe mâine".

Dar directorul Costache Fioru nu-şi bate capul cu mirarea tânărului său inginer. Stă în faţa ferestrelor larg deschise şi priveşte peste platanii drsfrunziţi încă ai aleei spre oraş. Azi nu vrea să lucreze, azi îşi îngădue şi el o zi de răgaz. Nici aşa nu a prea avut el zile de răgaz în aceşti patruzeci de ani, câţi au trecut de când a început să muncească la maistorul Lupaşcu. A cunoscut toată gama muncii, dela robotit până la diriguire. A învăţat să considere munca, nu ca pe-o datorie, nici ca scop în sine, ci ca o simplă şi absolută necesitate a traiului, care însă se cere împlinită în toată legea. A învăţat să lucreze mult şi să-şi mulţumească trupul cu puţin. Ca să agonisească a trebuit să fie cumpătat. Numai la muncă nu a cunoscut cumpătarea. S'a aruncat în ea ca într'o vâltoare. Timp de douăzeci de ani în America a muncit, a speculat, iar a muncit, a intreprins, iar a speculat şi a muncit, muncit tot timpul, într'un tempo care i-a speriat şi pe americani. Prea puţin oameni ar fi avut nervi să ajungă până la capăt. Tovarăşul lui, cu care începuse primele întreprinderi, a căzut repede: după cinci ani munciţi alături de dânsul a trebuit să fie pus în cămaşă de forţă şi dus într'o casă de nebuni de unde nici nu a mai eşit. Dar organismul lui, cu rădăcinile proaspete încă în huma satului, a răzbit. Şi a biruit. Intr'o bună zi şi-a încheiat toate socotelile, şi-a lichidat

toate afacerile, şi-a făcut bilanţul şi a spus: destul! Şi-a pus în buzunar cecul despre milioanele ce-i reprezentau activul şi cu primul vapor a părăsit America. Indărăt, în patrie. De acum odihnă şi trai.

Dar şi-a greşit socotelile. Tânăr încă, abia împlinise patruzeci, stăpân pe o avere de milioane, şi-a pus în gând să-şi trăească viaţa din plin. Cu acelaş avânt, cu care a pornit odinioară la muncă, s'a aruncat acum în viaţa de plăceri. A pornit haihui în lume, avid de toate plăcerile de cari s'a privat timp de treizeci de ani. Dar nu i-au trebuit nici doi ani ca să se convingă că s'a înşelat, că după treizeci de ani de muncă, de agoniseală şi cumpătare, desfătarea are gust amar, risipa e negare de sine şi desfrâul produce desgust. In acelaş timp organismul care răsbise biruitor douăzeci de ani de muncă fără frâu, în cei doi ani de viaţă uşoară începuse să cedeze din toate şuruburile. Pocăit definitiv s'a rentors în ţinutul lui de baştină, a cumpărat fabrica şi s'a înhămat din nou, ca să nu se mai deshame până la capătul vieţii. — Şi ca să nu fie aşa de singur, s'a însurat.

Cu cât treceau anii însă simţia că viaţa tot mai mult i-se goleşte de conţinut, munca îşi pierde rostul. La ce toate astea? Care-i scopul?

Da, dacă ar fi cineva care să vină după el, dacă ar avea un copil. Dar căsnicia îi fusese stearpă. Soţia-sa, deşi cu douăzeci de ani mai tânără ca dânsul, îl iubia întradevăr. Dar copii nu-i dăruise. Şi cu cât treceau anii, cu atât creştea dorinţa lui de a avea un copil. S'a dus cu soţia la cei mai renumiţi medici, a cutreerat o sumedenie de staţiuni balneare, a recurs până şi la sfaturile vracilor, toate înzadar însă. Şi după zece ani de căsnicie, când muriseră deja toate speranţele, acum, în ajunul declinului bărbăţiei lui, s'a săvârşit minunea.

Dintr'odată viaţa a căpătat culoare, trăirea în muncă a celor patruzeci de ani de-acum are un scop, — insfârşit.

Lui Costache Fioru îi vine să sară într,un picior, cum făcea când era copil, şi să-şi chiuiască bucuria, puternic, din toţi plămânii, de să se cutremure toate geamurile!...

IV.

In vestibul camerista, — o fată desgheţată, originară dintr'un sat de pe Mureş, dar complect urbanizată şi stilată, — abia prididește să răspundă la intrebările ce se succed cu repeziciune. — Cum se simte coniţa? Băiatul? Dacă a fost doctorul? Cine a mai fost? Ce-a spus coniţa? Ce face acum?... — şi aşa mai departe. Camerista îi răspunde la fiecare intrebare, doar când e vorba de ce face „băiatul" stă un moment la indoială şi dă din umeri, neputând găsi un răspuns. Incolo „domnul" află că coniţa s'a trezit pe la orele 9, s'a simţit foarte bine, pe la 10 a venit doctorul, a spus că „toate merg strună", vorba lui obişnuită, şi a spus că trebueşte căutata o doică, dar coniţa a răspuns că nu-şi lasă baiatul să fie alăptat de o streină. După ce a plecat doctorul

a venit D-na Elena, nepoata „Domnului" — (Costache Fioru nu putea prezenta drept mătuşă pe fiica bunicului său, cu douăzeci de ani mai tânără ca dânsul, astfel că a prezentat-o pretutideni drept nepoată a sa) — a stat ca vre-un cias, apoi pe la 12 şi jumătate coniţa a gustat ceva şi a aţipit spunând să o trezească când vine „Domnul". Iarăşi „domnul", se necăji în sinea lui fabricantul, inzadar s'a străduit să bage în cap fetei acesteia să nu-l mai tituleze la persoana a treia când vorbeşte cu dânsul, nu reuşise să o desbare de obiceiul ei învăţat în casele unde servise mai înainte. Dar acum lasă să treacă asta fără observaţie, doar la fiecare „domnul" inghite odată in sec.

— Bine, — curmă el vorba, — am să mă duc eu să o trezesc.

Urcă scările cu paşi liniştiţi, uşori, trece pe prin mai multe camere, fără sgomot deschide şi inchide uşi, trece lângă sora de caritate, care clipoceşte intr'un fotoliu, fără s'o observe, se opreşte o clipă să asculte la uşa iatacului soţiei, deschide încet, întră, apoi inchide iar uşa atent, fără a isca nici o închipuire de sunet.

Pe crivatul larg sub pologul de horbotă, adâncit în pernele de dantele, capul tinerei femei încadrat de aureola părului blond pare un cap de madonă coborât dintr'o icoană bizantină, din acelea ce se păstrează ca odoare în mânăstirile greceşti, încrustate cu aur şi nestemate. Elena Fioru şi la treizeci de ani îşi păstrase încă frumuseţea aproape copilărească din tinereţe, şi această frumuseţe luminată de pacea sublimă a maternităţii părea acum şi mai feciorelnică, mărind asemănarea cu madonele păzite în mânăstirile vechi din Noua-Eladă. Alături într'un leagăn de mahon incrustat cu sidef, sub coviltirul nalt de mătasă uşoară ca fumul, doarme copilul, minunea cea mai minunată. — Nu, nu vrea să-i trezească, — vrea să stea aşa şi să-i privească mult — se aşează incet, incet de tot pe un fotoliu — alături o măsuţă, doctorii, jos o hârtie, — desigur o reţetă. Se pleacă să o ridice, nu, nu e reţetă. e o scrisoare, sus „en-tête": Lucian Popovici, inginer, — acesta e inginerul care a fost la fabrică şi care a plecat acum o lună din motive, pe cari nu le ştie nimeni, băiat bun de-altfel, — se gândeşte fabricantul. — Dragă Eleno — apoi patru pagini scrise mărunt — la urmă: sărută-l şi pentru mine, sărută de o mie de ori copilul, copilul nostru. Al tău, Lucian.

Scrisoarea începe să-i tremure în mâini, Costache Fioru e în picioare acum şi tot trupul îi tremură, trebue să citească scrisoarea — o fiară mică şi crudă i-a înfipt colţii în inimă — şi citeşte — citeşte —" . . . a trebuit să plec de-acolo fiindcă nu pot, nu mai pot, să văd copilul care ştiu că este copilul meu şi al tău, şi nu al bătrânului aceluia nesuferit . . ." — bătrânul nesuferit — acela da e dânsul — înţelege — ori poate totuşi nu înţelege — prea se învârteşte totul în jurul lui — dar nu, totul e clar ca lumina zilei. Un val de sânge îi năvăleşte în cap, trupul îi tremură ca scuturat de friguri, pumnii i-se strâng, scrâşnesc dinţii . . . Nu, nu — nici o

pripire — să citească încă odată, liniştit. — Vâră scrisoarea în buzunar, nu se mai uită spre crivat şi încet, tiptil, se duce spre uşa ce dă în în odaia lui, întră, închide bine uşa după sine. Se lasă pe un fotoliu, scoate scrisoarea, o citeşte din nou, o reciteşte, cu atenţie, să înţeleagă fiecare cuvânt, să cunoască tot, tot adevărul... „Trebue să-l laşi pe bătrânul acela, ia copilul, copilul meu şi al tău, şi vino la mine cât mai grabnic. Nimic nu te leagă de el nimeni nu te poate osândi să trăeşti mai departe lângă el, vino imediat. Il vom sili să se învoiască la divorţ...."

Se scoală, pune scrisoarea în buzunar, — ceva îi vâjăie în cap — o fiară mică şi rea îi muşcă din inimă — sunt deschise geamurile şi totuşi nu are aer destul — se sufocă aici — par'că ceva vrea să se rupă într'ânsul — se leagănă ca un om beat — sau ca vita după ce casapul i-a dat o lovitură de ciocan în cap. Se duce la fereastră, soarbe adânc aer în plămâni, încearcă să-şi vină în fire, să cugete. Ese din odaie, coboară scările, cameristul îi ese înainte: — Unde doriţi să vă servim masa? — Nu, nu mănânc acasă, trebuie să es urgent, sunt aşteptat, o chestiune foarte importantă.

Işi îmbracă paltonul, pălăria. Se opreşte în prag. — Dacă se trezeşte coniţa şi întreabă de mine spuneţi-i că am fost chemat urgent la fabrică. — Coboară, nu se urcă în maşină. — să rămână aci maşina, el are să ia un taxi dela colţ, — porneşte încet pe aleie, agale, ca omul care nu ţine să ajungă nicăiri.

FEBR.—MARTIE 1934

Cuprinsul: